

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**OLIV TA'LIM TIZIMI PEDAGOG VA RAHBAR KADRLARINI
QAYTA TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI
OSHIRISHNI TASHKIL ETISH BOSH ILMIV-METODIK
MARKAZI**

**TOSHKENT DAVLAT IQTISODIVYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI PEDAGOG KADRLARNI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH
TARMOQ MARKAZI**

MARKETING VA LOGISTIKA
yo'nalishi

**“XALQARO VA MINTAQAVIY LOGISTIKA”
moduli bo'yicha**

**O' Q U V – U S L U B I Y
M A J M U A**

Toshkent – 2025

Modulning o'quv-uslubiy majmuasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2024 yil 27 dekabrda 485-sonli buyrug'i bilan ma'qullangan o'quv dasturi va o'quv rejasiga muvofiq ishlab chiqilgan.

Tuzuvchilar: Ergashxodjaeva Sh.Dj.- TDIU, Marketing kafedrasini mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor.
Mamayev B.N.- TDIU huzuridagi tarmoq markazi bo'lim boshlig'i, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

Taqrizchilar: Mahkamova M.A., Toshkent davlat texnika universiteti "Korporativ boshqaruv" kafedrasini mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Suyunov D.X., Korporativ boshqaruv ilmiy - ta'lim markazi direktori o'rinbosari, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Modulning ishchi dasturi Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kengashining 2024-yil 29.12 da 4-sonli qarori bilan nashrga tavsiya qilingan.

MUNDARIJA

I. ISHCHI DASTUR	4
II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI	41
III. MA’RUZA MATNLARI.....	18
IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI, TOPSHIRIQLAR VA ULARNI BAJARISH BO‘YICHA TAVSIYALAR.....	41
V. BITIRUV ISHLARI UCHUN MAVZULAR.....	55
VI. KEYSLAR BANKI	56
VII. GLOSSARIY	63
VIII. ADABIYOTLAR RO‘YXATI	67‘

I. ISHCHI DASTUR

Kirish

Dastur O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrda tasdiqlangan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son, 2019 yil 27 avgustdagi "Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida"gi PF-5789-son, 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabrdagi "2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5544-sonli Farmonlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentyabrdagi "Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 797-son, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 noyabrdagi "Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida raqamli infratuzilmani yanada modernizatsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4022-son hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4 oktyabrdagi "2019 – 2030 yillar davrida O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4477-sonli Qarorlarida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo'lib, u oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kasb mahorati hamda innovatsion kompetentligini rivojlantirish, sohaga oid ilg'or xorijiy tajribalar, yangi bilim va malakalarni o'zlashtirish, shuningdek amaliyotga joriy etish ko'nikmalarini takomillashtirishni maqsad qiladi.

Dastur doirasida berilayotgan mavzular ta'lim sohasi bo'yicha pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligiga qo'yiladigan umumiy malaka talablari va o'quv rejalari asosida shakllantirilgan bo'lib, uning mazmuni kredit modul tizimi va o'quv jarayonini tashkil etish, ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish, pedagogning kasbiy professionalligini oshirish, ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish, maxsus maqsadlarga yo'naltirilgan ingliz tili, mutaxassislik fanlar negizida ilmiy va amaliy tadqiqotlar, o'quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy uslublari bo'yicha so'nggi yutuqlar, pedagogning kreativ kompetentligini rivojlantirish, ta'lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, masofaviy ta'lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar, onlayn, «blended learning», «flipped classroom» texnologiyalarini amaliyotga keng qo'llash bo'yicha tegishli bilim, ko'nikma, malaka va kompetentsiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish yo'nalishining o'ziga xos xususiyatlari hamda dolzarb masalalaridan kelib chiqqan holda dasturda tinglovchilarning mutaxassislik fanlar doirasidagi bilim, ko'nikma, malaka hamda kompetentsiyalariga qo'yiladigan talablar takomillashtirilishi mumkin.

Ishchi dastur mazmuni Logistika fani negizida mintaqaviy va xalqaro yuk tashuvlarini ko'rib chiqish, uning tuzilishi va tarkibi haqida bilimlarni mustahkamlash,

mintaqaviy yuk tashuvlarining o'ziga xos xususiyatlari, xalqaro yuk tashuvlarining talablari va ko'lamini, yuk tashuvlarini samarali tashkil etish, logistic operatsiyalarni hujjatlashtirish kabi masalalarni tinglovchilarga o'rgatishda qo'l keladi.

Modulning maqsadi va vazifalari

“Xalqaro va mintaqaviy logistika” modulining maqsadi: pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malaka oshirish kurs tinglovchilarini mintaqaviy va xalqaro logistikaning nazariy va amaliy tomonlarini o'rgatish, qolaversa, mintaqaviy va xalqaro bozor subyektlari faoliyatida logistika faoliyatini tashkil etish va uni boshqarish bo'yicha yo'nalish ixtisosligiga mos bilim, ko'nikma va malaka shakllantirishdir.

“Xalqaro va mintaqaviy logistika” modulining vazifalari:

- innovatsion iqtisodiyot sharoitida korxonalar faoliyatida xalqaro va mintaqaviy logistikaning ahamiyatini, logistika sohasining rivojlanishiga va masshtablanishiga turtki bo'ladi;
- xalqaro va mintaqaviy logistikaning o'ziga xos xususiyatlari bo'yicha ko'nikma va malakalarini shakllantirish;
- xalqaro va mintaqaviy logistika faoliyatini o'rganish va ularni amaliyotga tatbiq etishga o'rgatish.

Modul bo'yicha tinglovchilarning bilimi, ko'nikma va malakalariga qo'yiladigan talablar

“xalqaro va mintaqaviy logistika” modulini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida:

Tinglovchi:

- logistika zanjirlarni boshqarishning nazariy asoslarini;
- xalqaro logistikasini boshqarish tizimini;
- tijorat jarayonlarini;
- xalqaro tijorat munosabatlarini;
- logistika sohasidagi muammolarni;
- xalqaro logistikasining o'ziga xos xususiyatlarini;
- logistikada jarayonlarni tizimli boshqarish konsepsiyalarini;
- xalqaro va mintaqaviy logistika faoliyati ishtirokchilarini;
- yuklarning turlarini;
- xizmatlar bozorida logistika tadqiqotlarini;
- xalqaro logistikada yuklarni tashishni tashkil etish va boshqarishni **bilishi**

kerak.

Tinglovchi:

- mintaqaviy va lokal logistika faoliyatini farqlash;
- xalqaro va mintaqaviy logistika faoliyatini farqlash;
- hujjatlashtirish bo'yicha bilimlarini mustahkamlash;
- tovar moddiy zaxirasini boshqarishni to'g'ri yo'lga qo'yish;
- logistik yondashuvni joriy etish;
- korxonalar faoliyatini logistic yondashuv asosida tashkil etish;
- xalqaro tashuvlarni o'rganish;

- siyosiy va huquqiy bilimlarini mustahkamlash;
- korxonada mahsulotlarni yetkazib berish muammolarni aniqlash, tahlil etish, baholash va umumlashtirish bo'yicha **ko'nikma va malakalarini egallashi lozim.**

Tinglovchi:

- korxonada faoliyatini to'g'ri tahlil etish;
- logistika sohasidagi so'nggi innovatsion texnika va texnologiyalarni joriy etish bo'yicha qaror qabul qilish **kompetentsiyalarini egallashi lozim.**

Modulni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar

“Xalqaro va mintaqaviy logistika” kursi ma’ruza va amaliy mashg’ulotlar shaklida olib boriladi.

Kursni o’qitish jarayonida ta’limning zamonaviy metodlari, pedagogik texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo’llanilishi nazarda tutilgan:

- ma’ruza darslarida zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida prezentatsion va elektron-didaktik texnologiyalardan;
- o’tkaziladigan amaliy mashg’ulotlarda texnik vositalardan, ekspress-so’rovlar, test so’rovlari, aqliy hujum, guruhli fikrlash, kichik guruhlar bilan ishlash, kollokvium o’tkazish va boshqa interaktiv ta’lim usullarini qo’llash nazarda tutiladi.

Modulning o’quv rejadagi boshqa modullar bilan bog’liqligi va uzviyligi

Modul mazmuni o’quv rejadagi “Amaliy logistika”, “Logistika tizimini boshqarish”, “Bojxona ishi” o’quv modullari bilan uzviy bog’langan holda pedagoglarning kasbiy pedagogik tayyorgarlik darajasini orttirishga xizmat qiladi.

Modulning oliy ta’limdagi o’rni

Modulni o’zlashtirish orqali tinglovchilar xalqaro va mintaqaviy logistika muammolarni aniqlash, ularni tahlil etish va baholashga doir kasbiy kompetentlikka ega bo’ladilar.

Modul bo'yicha soatlar taqsimoti:

№	Modul mavzulari	Tinglovchining o'quv yuklamasi, soat			
		Auditoriya o'quv yuklamasi			
		jami	jumladan		
Nazariy mashg'ulot	Amaliy mashg'ulot		Ko'chma mashg'ulot		
1	Xalqaro yuk tashuvlarini rivojlantirishni respublikamiz iqtisodiyotidagi ahamiyati.	4	2		2
2	Xalqaro yuk tashuvlarini tashkil etish va boshqarishni o'ziga xos xususiyatlari.	4	2	2	
3.	Mintaqada logistika xizmatlarini tashkil etish va uni samaradorligini oshirish.	4	2		2
4.	Hududlarda logistik kompaniyalari tashkil etishning jahon tajribasi va uni respublikamizda qo'llash.	2		2	
	Jami:	14	6	4	4

NAZARIY MA'SHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-MAVZU: Xalqaro yuk tashuvlarini rivojlantirishni respublikamiz iqtisodiyotidagi ahamiyati.(2 soat)

Xalqaro yuk tashuvlarini rivojlantirishni respublikamiz iqtisodiyotidagi ahamiyati. Xalqaro yuk tashuvlari mamlakatimiz iqtisodiyoti uchun strategik ahamiyatga ega bo'lib, u milliy iqtisodiyotning o'sishi, eksport va import hajmining oshishi, transport infratuzilmasining rivojlanishi hamda logistika tizimining takomillashishiga xizmat qiladi. Xalqaro yuk tashuvlari respublikamizning eksport va import imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa milliy mahsulotlarni jahon bozoriga chiqarish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va chetdan zaruriy tovarlarni olib kelishda muhim rol o'ynaydi.

2-MAVZU: Xalqaro yuk tashuvlarini tashkil etish va boshqarishni o'ziga xos xususiyatlari.(2 soat)

Xalqaro yuk tashuvlarini tashkil etish va boshqarish murakkab jarayon bo'lib, bu jarayonda logistika, huquqiy tartiblar, transport turlari va bojxona nazorati kabi omillar muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro yuk tashuvlarini tashkil etish murakkab jarayon bo'lib, unda transport turlari, huquqiy hujjatlar, bojxona nazorati, logistika va sug'urta muhim rol o'ynaydi. Samarali boshqaruv va to'g'ri rejalashtirish orqali yuk tashish xarajatlarini kamaytirish va yetkazib berish muddatlarini optimallashtirish mumkin.

3-MAVZU: Mintaqada logistika xizmatlarini tashkil etish va uni samaradorligini oshirish.(2 soat)

Logistika xizmatlarini samarali tashkil etish va rivojlantirish mintaqadagi iqtisodiy taraqqiyotga bevosita ta'sir qiladi. Zamonaviy logistika tarmog'ini shakllantirish orqali transport xarajatlarini kamaytirish, mahsulot yetkazib berish jarayonini tezlashtirish va sifatini oshirish mumkin. Logistika xizmatlarini tashkil etishning asosiy jihatlari : Transport infratuzilmasini rivojlantirish,yo'l tarmoqlarini modernizatsiya qilish kengaytirish,temir yo'l ,avtomobil havotransportlarini integratsiyasini ta'minlash.

4-MAVZU : Hududlarda logistik kompaniyalari tashkil etishning jahon tajribasi va uni respublikamizda qo'llash.(2 soat)

Logistika tizimini rivojlantirish har bir davlat uchun muhim ahamiyatga ega, chunki u iqtisodiy o'sish, eksport va import hajmining ortishi, shuningdek, transport xarajatlarini kamaytirishga bevosita ta'sir qiladi. Jahonda logistika kompaniyalarini tashkil etish va rivojlantirish bo'yicha ilg'or tajribalar mavjud bo'lib, ularni O'zbekistonda qo'llash iqtisodiy samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Yangi logistika markazlari, yirik transport yo'laklari va tezkor yetkazib berish tizimlari yaratild

AMALIY MA'SHG'ULOTLAR MAZMUNI

2-MAVZU: Xalqaro yuk tashuvlarini tashkil etish va boshqarishni o'ziga xos xususiyatlari.(2 soat)

Xalqaro yuk tashuvlarini tashkil etish va boshqarish murakkab jarayon bo'lib, bu jarayonda logistika, huquqiy tartiblar, transport turlari va bojxona nazorati kabi omillar muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro yuk tashuvlarini tashkil etish murakkab jarayon bo'lib, unda transport turlari, huquqiy hujjatlar, bojxona nazorati, logistika va sug'urta muhim rol o'ynaydi. Samarali boshqaruv va to'g'ri rejalashtirish orqali yuk tashish xarajatlarini kamaytirish va yetkazib berish muddatlarini optimallashtirish mumkin.

4-MAVZU : Hududlarda logistik kompaniyalari tashkil etishning jahon tajribasi va uni respublikamizda qo'llash.(2 soat)

Logistika tizimini rivojlantirish har bir davlat uchun muhim ahamiyatga ega, chunki u iqtisodiy o'sish, eksport va import hajmining ortishi, shuningdek, transport

xarajatlarini kamaytirishga bevosita ta'sir qiladi. Jahonda logistika kompaniyalarini tashkil etish va rivojlantirish bo'yicha ilg'or tajribalar mavjud bo'lib, ularni O'zbekistonda qo'llash iqtisodiy samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Yangi logistika markazlari, yirik transport yo'laklari va tezkor yetkazib berish tizimlari yaratild

KO'CHMA MA'SHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-MAVZU: Xalqaro yuk tashuvlarini rivojlantirishni respublikamiz iqtisodiyotidagi ahamiyati.(2 soat)

Xalqaro yuk tashuvlarini rivojlantirishni respublikamiz iqtisodiyotidagi ahamiyati. Xalqaro yuk tashuvlari mamlakatimiz iqtisodiyoti uchun strategik ahamiyatga ega bo'lib, u milliy iqtisodiyotning o'sishi, eksport va import hajmining oshishi, transport infratuzilmasining rivojlanishi hamda logistika tizimining takomillashishiga xizmat qiladi. Xalqaro yuk tashuvlari respublikamizning eksport va import imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa milliy mahsulotlarni jahon bozoriga chiqarish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va chetdan zaruriy tovarlarni olib kelishda muhim rol o'ynaydi.

3-MAVZU: Mintaqada logistika xizmatlarini tashkil etish va uni samaradorligini oshirish.(2 soat)

Logistika xizmatlarini samarali tashkil etish va rivojlantirish mintaqadagi iqtisodiy taraqqiyotga bevosita ta'sir qiladi. Zamonaviy logistika tarmog'ini shakllantirish orqali transport xarajatlarini kamaytirish, mahsulot yetkazib berish jarayonini tezlashtirish va sifatini oshirish mumkin. Logistika xizmatlarini tashkil etishning asosiy jihatlari : Transport infratuzilmasini rivojlantirish, yo'l tarmoqlarini modernizatsiya qilish kengaytirish, temir yo'l, avtomobil havo transportlarini integratsiyasini ta'minlash.

O'QITISH SHAKLLARI

Mazkur modul bo'yicha quyidagi o'qitish shakllaridan foydalaniladi:

- ma'ruzalar, amaliy mashg'ulotlar (ma'lumotlar va texnologiyalarni anglab olish, aqliy qiziqishni rivojlantirish, nazariy bilimlarni mustahkamlash);
- davra suhbatlari (ko'rilayotgan loyiha echimlari bo'yicha taklif berish qobiliyatini oshirish, eshitish, idrok qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish);
- bahs va munozaralar (loyihalar echimi bo'yicha dalillar va asosli argumentlarni taqdim qilish, eshitish va muammolar echimini topish qobiliyatini rivojlantirish).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 592 b.
3. Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. T.: “O‘zbekiston”, 2018. – 507 b.
4. Mirziyoev Sh.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2019. – 400 b.
5. Mirziyoev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2020. – 400 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 12 iyundagi “Oliy ta’lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi PF-4732-sonli Farmoni.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 maydagi “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5729-son Farmoni.
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentabrdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797-sonli Qarori.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847- sonli Farmoni.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni.

II. Maxsus adabiyotlar :

1. Ricky W.Griffin. Fundamental of manajement. 8 Edition. 2015.
2. Yusupova D. T. Boshqaruv tafakkuri tarixi : O'quv qo'llanma. Toshkent.: TDIU. 2021. 240 bet.

3. Umarxodjayeva M.G'., Yaxyayeva I.K. Ishlab chiqarish menejmenti. O'quv qo'llanma. –T.: «IQTISODIYOT», 2019. – 310 b.
4. Yo'ldoshev N.Q., Yusupova D.T. Sifat menejmenti. O'quv qo'llanma. –T.: «IQTISODIYOT», 2019. -274 b.
5. Yo'ldoshev N.Q., Yusupova D.T. Tizimli menejment. Darslik. -T.: «IQTISODIYOT», 2019. - 359 b.
6. Yo'ldoshev N.Q. Strategik menejment. Darslik. – T.: «IQTISODIYOT», 2019. – 122 b.
7. Yo'ldoshev N.Q. Global bozor tartiboti: Dunyoni kim boshqaradi. “Xalq so‘zi” gazetasi, 7 yanvar, 2021 y., №4.
8. Yo'ldoshev N.Q. Biznes zimmasidagi burch. “Xalq so‘zi” gazetasi, 19 iyun, 2021 y., №129.
9. Yo'ldoshev N.Q. Iqtisodiy o‘shish sirlari. “Xalq so‘zi” gazetasi, 9 oktabr, 2021 y., №216.
10. Yo'ldoshev N.Q. Zamonaviy menejer qanday bo‘lishi kerak? YOki mehnat jarayonida odamlarni boshqarish ilmi. “Xalq so‘zi” gazetasi, 15 dekabr, 2021y., № 267.

III. Elektron ta'lim resurslari

[1.www.edu.uz.](http://www.edu.uz)

[2.www.aci.uz.](http://www.aci.uz)

3.www.ictcouncil.gov.uz.

4.www.lib.bimm.uz

5.www. Ziyonet. Uz

[6.www.sciencedirect.com](http://www.sciencedirect.com)

[7.www.acs.org](http://www.acs.org)

[8.www.nature.com](http://www.nature.com)

9.www.stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi rasmiy sayti.

10.www.mf.uz – O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi sayti.

11.www.mineconomu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi sayti.

12.0www.mehnat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Mehnat vazirligining sayti.

II. MODULNI O'QITISHDA FOYDALANADIGAN INTERFAOL TA'LIM METODLARI

1. Ma'ruza mashg'ulotida quyidagi interfaol o'qitish metodlaridan foydalaniladi:

«FSMU» metodi

Texnologiyaning maqsadi: Mazkur texnologiya ishtirokchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o'zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur texnologiyadan ma'ruza mashg'ulotlarida, mustahkamlashda, o'tilgan mavzuni so'rashda, uyga vazifa berishda hamda amaliy mashg'ulot natijalarini tahlil etishda foydalanish tavsiya etiladi.

Texnologiyani amalga oshirish tartibi:

- qatnashchilarga mavzuga oid bo'lgan yakuniy xulosa yoki g'o'ya taklif etiladi;
- har bir ishtirokchiga FSMU texnologiyasining bosqichlari yozilgan qog'ozlarni tarqatiladi:

Ф	• фикрингизни баён этинг
С	• фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
М	• кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг
У	• фикрингизни умумлаштиринг

- ishtirokchilarning munosabatlari individual yoki guruhiiy tartibda taqdimot qilinadi. FSMU tahlili qatnashchilarda kasbiy-nazariy bilimlarni amaliy mashqlar va mavjud tajribalar asosida tezroq va muvaffaqiyatli o'zlashtirilishiga asos bo'ladi.

Namuna.

Fikr: "Marketing kontseptsiyasining asosi firmaning faoliyat yo'nalishini belgilab berish".

Topshiriq: Mazkur fikrga nisbatan munosabatingizni FSMU orqali tahlil qiling.

"Assesment" metodi

Metodning maqsadi: mazkur metod ta'lim oluvchilarning bilim darajasini baholash, nazorat qilish, o'zlashtirish ko'rsatkichi va amaliy ko'nikmalarini tekshirishga yo'naltirilgan. Mazkur texnika orqali ta'lim oluvchilarning bilish faoliyati turli yo'nalishlar (test, amaliy ko'nikmalar, muammoli vaziyatlar mashqi, qiyosiy tahlil, simptomlarni aniqlash) bo'yicha tashhis qilinadi va baholanadi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

"Assesment" lardan ma'ruza mashg'ulotlarida talabalarning yoki

qatnashchilarning mavjud bilim darajasini o'rganishda, yangi ma'lumotlarni bayon qilishda, seminar, amaliy mashg'ulotlarda esa mavzu yoki ma'lumotlarni o'zlashtirish darajasini baholash, shuningdek, o'z-o'zini baholash maqsadida individual shaklda foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, o'qituvchining ijodiy yondashuvi hamda o'quv maqsadlaridan kelib chiqib, assesmentga qo'shimcha topshiriqlarni kiritish mumkin.

Namuna. Har bir katakdagi to'g'ri javob 5 ball yoki 1-5 balgacha baholanishi mumkin.

Тест

- 1. Товарнинг бозорга кириб келиш даврида харидорлар кимлар бўлади?
- А. новаторлар
- В. консерваторлар
- С. Янгилик киритувчи

Қиёсий таҳлил

- Бозор конъюктурасини таҳлил қилинг?

Тушунча таҳлили

- МАТ қисқартмасини изохланг

Амалий кўникма

- Ахборот тўплаш учун саволнома тузинг?

“Insert” metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod o'quvchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o'zlashtirilishini engillashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod o'quvchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o'taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- o'qituvchi mashg'ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matnni tarqatma yoki taqdimot ko'rinishida tayyorlaydi;
- yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta'lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko'rinishida namoyish etiladi;
- ta'lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o'z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda talabalar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn
----------	--------	--------	--------

“V” – tanish ma’lumot.			
“?” – mazkur ma’lumotni tushunmadim, izoh kerak.			
“+” bu ma’lumot men uchun yangilik.			
“– ” bu fikr yoki mazkur ma’lumotga qarshiman?			

Belgilangan vaqt yakunlangach, ta’lim oluvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo’lgan ma’lumotlar o’qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to’liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg’ulot yakunlanadi.

2. Amaliyot mashg’ulotida quyidagi interfaol o’qitish metodlaridan foydalaniladi:

“SWOT-tahlil” metodi.

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo’llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

Namuna “AXMAD” oilaviy korxonasining SWOT taxlilini ushbu jadvalga tushiring.

<i>Imkoniyatlari</i>	<i>Kuchli tomonlari</i>
<ul style="list-style-type: none"> ❖ Kichik bozor mavjudligi; ❖ kuchsiz raqobatchilar borligi; ❖ iste’molchilar o’rtasida yaxshi obro’ga egaligi; ❖ yuqori malakali ishchilar guruhi borligi; 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ savdoda ko’p yillik tajribasiga ega; ❖ bozorda kuchli va etakchilik pozitsiyasiga ega; ❖ Samarali reklama siyosatini olib boradi va mijozlarni rag’batlantirish tajribasiga ega; ❖ zamonaviy texnika va texnologiyaga ega; ❖ kuchli xalqaro aloqalarga ega ❖ boshqaruv tizimini to’g’ri qaror qabul qilishda etakchiligi;

<i>Xavf xatarlar</i>	<i>Kuchsiz tomonlari</i>
<ul style="list-style-type: none"> ❖ raqobatchilarning iste'molchiga nisbatan nomunofiq ishlari; ❖ oldindan aytib bo'lmaydigan biznes sohasini paydo bo'lishi; ❖ «noqonuniy» distribyutorlik tizimining bozorda mavjudligi; ❖ Nazoratchi tashkilotlarning noqonuniy aralashuvi. 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ qat'iy o'rnatilgan baho siyosati; ❖ distribyutorlik tizimining markazlashtirilgan boshqaruvi; ❖ Keng miqyosdagi reklama faoliyatini tadbiq etilmaganligi.

Xulosalash» (Rezyume, Veer) metodi

Metodning maqsadi: Bu metod murakkab, ko'ptarmoqli, mumkin qadar, muammoli xarakteridagi mavzularni o'rganishga qaratilgan. Metodning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha bir xil axborot beriladi va ayni paytda, ularning har biri alohida aspektlarda muhokama etiladi. Masalan, muammo ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bo'yicha o'rganiladi. Bu interfaol metod tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o'quvchilarning mustaqil g'oyalari, fikrlarini yozma va og'zaki shaklda tizimli bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. "Xulosalash" metodidan ma'ruza mashg'ulotlarida individual va juftliklardagi ish shaklida, amaliy va seminar mashg'ulotlarida kichik guruhlardagi ish shaklida mavzu yuzasidan bilimlarni mustahkamlash, tahlili qilish va taqqoslash maqsadida foydalanish mumkin.

Методни амалга ошириш тартиби:

тренер-ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

тренинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммони таҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари туширилган тарқатма материалларни

ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони атрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатмага ёзма баён қилади;

навбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг, тренер томонидан таҳлиллар умумлаштирилади, зарурий ахборотлар билан тўлдирилади ва мавзу

Namuna:

Marketing kontsepsiyalari					
Sotish		Tovar		Marketing	
afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi
Xulosa:					

“Keys-stadi” metodi

«Keys-stadi» - inglizcha soʻz boʻlib, («case» – aniq vaziyat, hodisa, «stadi» – oʻrganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni oʻrganish, tahlil qilish asosida oʻqitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Mazkur metod dastlab 1921 yil Garvard universitetida amaliy vaziyatlardan iqtisodiy boshqaruv fanlarini oʻrganishda foydalanish tartibida qoʻllanilgan. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Keys harakatlari oʻz ichiga quyidagilarni qamrab oladi: Kim (Who), Qachon (When), Qaerda (Where), Nima uchun (Why), Qanday/ Qanaqa (How), Nima-natija (What).

“Keys metodi” ni amalga oshirish bosqichlari

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot taʼminoti bilan tanishtirish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish(matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va oʻquv topshirigʻni belgilash	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik ierarxiyasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali oʻquv topshirigʻining echimini izlash, hal etish yoʻllarini ishlab chiqish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil echim yoʻllarini ishlab chiqish; ✓ har bir echimning imkoniyatlari va toʻsiqlarni tahlil qilish; ✓ muqobil echimlarni tanlash
4-bosqich: Keys echimini echimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qoʻllash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyiha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat echimining amaliy aspektlarini yoritish

Keys. Mahsulot sifati nazorati modelini ishlab chiqish. Xarid nomenklaturasini aniqlash. Mijozlarni izlab topish va savdo bitimlari tuzish tamoyillarini ishlab chiqish. Bozor sigʻimini baholash va tovar ishlab chiqarish boʻyicha qaror qabul qilish

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар:

- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгилаш (индивидуал ва кичик гуруҳда).
- Маҳсулот сифати назорати моделини кетма-кетлигини белгилаш (жуфтликлардаги иш).

“Brifing” metodi

“Brifing”- (ing. briefing-qisqa) biror-bir masala yoki savolning muhokamasiga bag'ishlangan qisqa press-konferentsiya.

О'tkazish bosqichlari:

1. Taqdimot qismi.
2. Muhokama jarayoni (savol-javoblar asosida).

Brifinglardan trening yakunlarini tahlil qilishda foydalanish mumkin. Shuningdek, amaliy o'yinlarning bir shakli sifatida qatnashchilar bilan birga dolzarb mavzu yoki muammo muhokamasiga bag'ishlangan brifinglar tashkil etish mumkin bo'ladi. Talabalar yoki tinglovchilar tomonidan yaratilgan mobil ilovalarning taqdimotini o'tkazishda ham foydalanish mumkin.

“Portfolio” metodi

“Portfolio” – (ital. portfolio-portfel, ingl.hujjatlar uchun papka) ta'limiy va kasbiy faoliyat natijalarini autentik baholashga xizmat qiluvchi zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan hisoblanadi. Portfolio mutaxassisning saralangan o'quv-metodik ishlari, kasbiy yutuqlari yig'indisi sifatida aks etadi. Jumladan, talaba yoki tinglovchilarning modul yuzasidan o'zlashtirish natijasini elektron portfoliolar orqali tekshirish mumkin bo'ladi. Oliy ta'lim muassasalarida portfolioning quyidagi turlari mavjud:

Faoliyat turi	Ish shakli	
	Individual	Guruhiy
Ta'limiy faoliyat	Talabalar portfoliosi, bitiruvchi, doktorant, tinglovchi portfoliosi va boshq.	Talabalar guruhi, tinglovchilar guruhi portfoliosi va boshq.
Pedagogik faoliyat	O'qituvchi portfoliosi, rahbar xodim portfoliosi	Kafedra, fakultet, markaz, OTM portfoliosi va boshq.

III. MA'RUZA MATERIALLARI

1-mavzu. XALQARO YUK TASHUVLARINI RIVOJLANTIRISHNI RESPUBLIKAMIZ IQTISODIYOTIDAGI AHAMIYATI

Reja:

- 1.1. Xalqaro logistikadan foydalanish tushunchasi, omillari va amaliyoti.
- 1.2. Xalqaro logistikada logistika tizimlarining tabiati va tasnifi

1.1. Xalqaro logistikadan foydalanish tushunchasi, omillari va amaliyoti

1990-yillarning boshidan beri. Logistika yetakchi rol o'ynaydigan xalqaro dastur va loyihalar faol ishlab chiqila va amalga oshirila boshlandi. So'nggi yillarda ko'plab yirik firma va tashkilotlar tovarlarni bir mamlakatda ishlab chiqarish bilan shug'ullanib, keyinchalik foydalanish uchun ularni boshqa mamlakatlarga olib ketmoqda. Bu jarayon ko'p hollarda juda murakkab, chunki natijada olingan tayyor va yarim tayyor mahsulotlar ishlab chiqarilgan mamlakatga qaytarilishi yoki yakuniy mahsulotni olish kerak bo'lsa, ko'plab mintaqalarga ko'chirilishi mumkin. Ko'pgina zamonaviy yirik va o'rta korxonalar ko'plab mamlakatlarda o'z zavodlarining filiallariga ega bo'lib, ular sotuv bozorlariga chiqadigan tayyor mahsulotlarni ham, bazaviy korxonalar joylashgan mamlakatga qaytib keladigan oraliq mahsulotlarni ham ishlab chiqarishlari mumkin.

Bunday ta'minot zanjirlari bir necha ming bo'lishi mumkin va ular kanallari va logistika sxemalarida farq qilishi mumkin. Geografik jihatdan ba'zan mahsulotni bir mamlakatdan boshqasiga o'z vaqtida va sifatli etkazib berish juda qiyin, chunki nafaqat alohida mamlakatlar, balki qit'alar chegaralarini kesib o'tish uchun turli xil transport turlaridan (multimodal tashish) foydalanish kerak. Shu sababli, yaqin vaqtgacha xalqaro logistikaning aniq ta'rifi yo'q edi. Ba'zan quyidagi atamalar qo'llaniladi: xalqaro logistika, global logistika, xalqaro ta'minot zanjiri, xalqaro marketing, xalqaro xaridlar, xalqaro savdo va boshqalar.

Jahon bozorlarining globallashuvi nafaqat ta'minot zanjirlari, balki moliyaviy, axborot, xizmat ko'rsatish va boshqa oqimlarning ham murakkablashishiga olib keldi. Bu jarayonlar so'nggi yillarda pandemiya va jahon savdosiga turli embargo va sanksiyalarning joriy etilishi tufayli juda jadal o'zgarib bormoqda.

“Xalqaro logistika” tushunchasi mamlakatimizda 20 yildan ko'proq vaqt oldin, xalqaro savdo va xalqaro ta'minot zanjirlari jadal rivojlana boshlagan paytda paydo bo'lgan. Bu jarayonga turli xalqaro tashkilotlar shafeligida aloqa axborot va kompyuter tizimlarini yaratish va joriy etish yordam berdi. Turli davlatlar chegaralari orqali tovarlar, xizmatlar va odamlarning erkin harakatlanishi yuqoridagi atamaning keng qo'llanilishiga yordam berdi.

Keyinchalik, amaliy matematikaning boshqa usullari (operatsiyalarni o'rganish, matematik optimallashtirish, tarmoq modellari va boshqalar) kabi logistika asta-sekin

harbiy sohada iqtisodiy amaliyot sohasiga aylandi. Bu bir necha sabablarga ko'ra sodir bo'ldi:

- yuk tashish xarajatlarining tez o'sishi (neft narxining ko'tarilishi va keyingi energiya inqirozi oqibatida);
- sotuvchining bozoridan xaridor bozoriga o'tish va natijada ishlab chiqarish samaradorligining chegarasiga erishish. Bozorda mahsulotni yanada rivojlantirish uchun, xususan, tarqatish sohasidagi ishlarni takomillashtirish zarur bo'lib, bu mahsulot narxini pasaytirish va uni o'z vaqtida va to'g'ri sifat bilan ta'minlash imkonini beradi;
- kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi, katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash va Real vaqtda ma'lumotlarni minimal xarajatlar bilan almashish imkonini beradi.

Natijada, 70-yillarning o'rtasidan logistika amaliyotini rivojlantirish va bosqichma-bosqich amalga oshirish haqida gapirish mumkin. Natijada, an'anaviy materiallardan farqli o'laroq, qadim zamonlardan buyon odamlar tomonidan amalga oshirilgan materiallarni boshqarish, logistika yondashuvidan foydalanganda «moddiy oqim orqali» toifasi ajratiladi va natijada nazorat qilinadigan sifat ko'rsatkichlari bilan boshqariladigan obyektga aylanadi.

Eng umumiy holatda, logistika nuqtayi nazaridan, tizim sifatida faoliyat yuritadigan muayyan iqtisodiy obyektga moddiy va unga bog'liq oqimlarning paydo bo'lishi, o'zgarishi yoki so'rilishi, ya'ni uning oldida turgan maqsadni amalga oshirish va bir butun sifatida ko'rib chiqiladi. Bunday tizimda moddiy (yoki unga qo'shilgan) oqimda amalga oshiriladigan harakatlar logistik operatsiyalar (funksiyalar) deb ataladi.

1.2. Xalqaro logistikada logistika tizimlarining tabiati va tasnifi

Logistikani rivojlantirishning xalqaro aspektlarini ko'rib chiqishda logistika tizimlarining mohiyati va ahamiyatini ularni rivojlantirish va ularning ishlash samaradorligini aniqlash uchun aniqlash kerak.

Obyektga tizim deb hisoblash uchun to'rtta xususiyatga ega bo'lishi kerak: yaxlitlik, bog'lanishlar, tashkiliylik va integrativ sifatlar. Xalqaro logistika yuqorida aytib o'tilgan xususiyatlarga javob beradigan uyg'un va muvofiqlashtirilgan materiallarga ishlov berish tizimlarini loyihalash muammolarini belgilaydi va hal qiladi. Logistika tizimlari makrologistika va mikrologistikaga bo'linadi.

Makrologistika tizimi - bu dunyoning turli mintaqalarida joylashgan sanoat korxonalarini va tashkilotlarini, vositachilik, savdo va transport tashkilotlarini qamrab oluvchi moddiy oqimlarni boshqarishning yirik tizimi. Bu erda xalqaro iqtisodiy munosabatlarning huquqiy va iqtisodiy xususiyatlari, tovarlarni etkazib berishning turli shartlari, mamlakatlarning transport qonunchiligidagi farqlar, shuningdek, bir qator boshqa to'siqlar bilan bog'liq qiyinchiliklarni bartaraf etish kerak. Makrologistika

tizimlarini shakllantirish yagona iqtisodiy makonni, ichki chegarasiz yagona bozorni yaratishni, tovarlar, kapital, axborot, mehnat resurslari va boshqalarni tashishda bojxona to'loqlarini bartaraf etishni taqozo etadi. Makrologistika doirasida alohida mikrologistika tizimlari o'rtasidagi aloqalar tovar-pul munosabatlari asosida o'rnatiladi. Ilmiy adabiyotlarda va amaliyotda "mikrologiya tizimi" tushunchasi bir mamlakatning xo'jalik yurituvchi subyektlariga (korxonalar, mintaqalar va boshqalar) nisbatan qo'llaniladi. LSni shakllantirishda tizimli yondashuvning quyidagi tamoyillarini hisobga olish kerak: tizimni yaratish bosqichlarida izchil taraqqiyot; loyihalashtirilgan tizimlarning axborot, ishonchliligi, resurs va boshqa xususiyatlarini muvofiqlashtirish; alohida quyi tizimlarning maqsadlari va butun tizimning maqsadlari o'rtasida ziddiyatlarning yo'qligi.

Nazorat savollari

1. "Xalqaro logistika" tushunchasiga ta'rif bering.
2. Xalqaro logistikaning tadqiqot obyekti va asosiy maqsadi nima?
3. Logistika tizimi qanday xususiyatlarga ega bo'lishi kerak?
4. Xalqaro logistika vazifalarini sanab bering.
5. Xalqaro logistikaning zamonaviy bosqichi nima bilan tavsiflanadi?
6. Makrologistik tizimlarga tavsif bering.

2-mavzu: XALQARO YUK TASHUVLARINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISHNI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Reja:

- 2.1. Xalqaro iqtisodiy integratsiya tushunchasi va turlari
- 2.2. Logistika yechimlari, tashqi iqtisodiy faoliyat shakllari va xalqaro logistikani boshqarishning tashkiliy tuzilmalari

2.1. Xalqaro iqtisodiy integratsiya tushunchasi va turlari

Xalqaro iqtisodiy integratsiya - bu mamlakatlar va davlatlar iqtisodiyotini yagona umumiy bozorga xalqaro birlashtirish jarayoni bo'lib, unda tarif va tarifsiz cheklovlarni bosqichma-bosqich bekor qilish iqtisodiyot tarmoqlarida iqtisodiy siyosatni birlashtirishga olib keladi, bu esa savdo hajmining oshishiga, mehnat unumdorligining oshishiga, mehnat oqimining migratsiyasiga va mavjud bo'lgan tariflar va boshqa iqtisodiy tariflarning tenglashtirilishiga olib keladi. Boshqa tomondan, integratsiya davlatlararo muvofiqlashtirilgan iqtisod va siyosat asosida milliy iqtisodiy tizimlarni yaqinlashtirish va ba'zan birlashtirish imkonini beradi.

Hozirgi vaqtda iqtisodiy integratsiyaning juda ko'p turli shakllari mavjud, jumladan: imtiyozli zonalar - savdolarida import qilinadigan ayrim tovarlarga bojxona to'lovlari kamaytiriladigan yoki bekor qilinadigan mamlakatlar birlashmasi; mamlakatlar o'rtasida xalqaro shartnomalarga muvofiq bojxona to'lovlari, soliqlar va yig'imlar, shuningdek, o'zaro savdodagi miqdoriy cheklovlar bekor qilinadigan erkin

savdo zonalari. Bu imtiyozli kelishuvlarga qaraganda chuqurroq integratsiya turi; bojxona ittifoqi - ikki yoki undan ortiq davlatlar o'rtasida savdoda bojxona to'lovlari bekor qilish to'g'risidagi davlatlararo kelishuv shakli. Bojxona ittifoqi, masalan, erkin savdo hududiga qaraganda integratsiyaning samaraliroq shaklidir; tovarlar, ishlar va xizmatlar, shuningdek ishlab chiqarish omillari - kapital, mehnat resurslarining umumiy bozor a'zolari bo'lgan mamlakatlar chegaralari orqali erkin harakatlanishini nazarda tutuvchi umumiy bozor; Yagona bozor yagona bozorning yakuniy bosqichi va yakuniy maqsadi hisoblanadi. Bu turli davlatlar chegaralari orqali tovarlar, xizmatlar, moliya, kapital va odamlarning butunlay erkin harakatlanishini talab qiladi. Eng samarali iqtisodiy va valyuta ittifoqlari bo'lib, ularda mamlakatlar o'rtasidagi savdoda bojxona to'lovlari bekor qilinadi, uchinchi mamlakatlardan kollektiv proteksionizm va kapital va ishchi kuchi harakati erkinligi o'rnatiladi. Bundan tashqari, bunday birlashmalar doirasida soliq-byudjet va pul-kredit siyosatini uyg'unlashtirish bo'yicha bitimlar tuziladi, davlatdan yuqori boshqaruv organlari tuziladi, yagona makroiqtisodiy siyosat amalga oshiriladi.

2.2. Logistika yechimlari, tashqi iqtisodiy faoliyat shakllari va xalqaro logistikani boshqarishning tashkiliy tuzilmalari

Tashkilotning logistika tizimini shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha uslubiy tamoyillar va amaliy tavsiyalarni ko'rib chiqishda ham global, ham mahalliy qarorlar qabul qilinadi. Birinchisi barcha xalqaro ta'minot zanjirlarini ishlab chiqishda ko'rib chiqiladi va qabul qilinadi. Ushbu qarorlarni amalga oshirish uchun ishlab chiqarish hajmi va tuzilmasini aniqlash, zanjir ishtirokchilari o'rtasidagi aloqaning optimal tashkiliy shaklini, moddiy resurslarni tashish sxemalarini tanlash va tovar-moddiy zaxiralarning maqbul darajasini nazorat qilish kerak. Bundan tashqari, moliyalashtirish usullari va vositalarini, shuningdek, axborot va xizmat komponentlarini aniqlash kerak.

Yechimning yana bir turi xalqaro logistika zanjiri sub'ektlarining mahalliy faoliyati bilan bog'liq bo'lib, unda moddiy oqimlarning asosiy manbadan yakuniy iste'molchiga o'tishi uchun logistika kanallarini rivojlantirish bilan bog'liq mahalliy echimlar ishlab chiqiladi. Bunday holda, ombor va transport infratuzilmasini yaratish, transport oqimlarini optimallashtirish, axborotni boshqarish tizimini loyihalash va xizmat ko'rsatish bo'yicha qarorlar eng muhim hisoblanadi. Tovar va xizmatlar sifatini boshqarish tizimini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Xalqaro ta'minot zanjirida global va mahalliy logistika qarorlarini qabul qilishdan oldin biznes-jarayonlarni tahlil qilish amalga oshiriladi, bunda alohida tashkilotlar va ularning butun ta'minot zanjiri yagona tizim sifatida ko'rib chiqiladi. Xalqaro logistikada qaror qabul qilish biznes jarayonlarini tahlil qilishning eng keng tarqalgan usullariga asoslanadi, masalan, benchmarking, reinjining, qiymat zanjiri tahlili va boshqalar.

Benchmarking - bu tashkilotning ish faoliyatini yaxshilash bo'yicha choralar ko'rishga yordam beradigan ma'lumotlarni olish uchun jahon yetakchilari bilan biznes jarayonlarini o'lchash va solishtirishning izchil va uzluksiz jarayoni. U kompaniyalar o'rtasida ma'lumot almashish uchun strategik alyanslar doirasida qo'llanilishi mumkin (benchmarking uchun).

Biznes-jarayonlarning reinjiningi kompaniyani parchalash va yuqori sifatli natijaga erishish uchun tizimni qayta loyihalash uchun asosiy jarayonni aniqlashga qaratilgan (afzalroq arzonroq xarajatlar bilan). Kompaniyalarda ko'plab jarayonlar sodir bo'ladi, ulardan 5-10 tasi raqobatbardoshlikni saqlash nuqtai nazaridan asosiy hisoblanadi. Qiymat zanjiri tahlili asosiy jarayonlarni aniqlash vositasi sifatida ishlatilishi mumkin.

Yuqorida qayd etilganidek, xalqaro logistikada global va mahalliy logistika qarorlarini qabul qilishning samarali shakli virtual korporatsiya hisoblanadi. Xalqaro logistikada tashqi iqtisodiy faoliyatning asosiy shakllari quyidagilardan iborat:

- tovar va xizmatlar eksporti (bevosita va bilvosita);
- litsenziyalarni sotish;
- xalqaro franchayzing shartnomalari;
- tashqi savdo tarmoqlari;
- xorijda yig'ish yoki ishlab chiqarish korxonalarini tashkil etish;
- to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar va boshqalar.

Nazorat savollari

1. "Xalqaro iqtisodiy integratsiya" tushunchasiga ta'rif bering.
2. Iqtisodiy integratsiya shakllarini aytib bering.
3. Qanday logistika yechimlari mavjud?
4. Korxonalarda xalqaro logistikani boshqarishning mavjud tashkiliy tuzilmalarini ta'minlash.
5. Xalqaro logistikaning hozirgi rivojlanish bosqichi nima bilan tavsiflanadi?
6. Xalqaro logistikaning logistik xususiyatlarini aytib bering

3-mavzu: XALQARO YUK TASHUVLARINI RIVOJLANTIRISHDA LOGISTIK INFRATUZILMALARNI AHAMIYATI

Reja:

- 3.1. Xalqaro logistikada transportni qo'llab-quvvatlash
- 3.2. Axborot oqimlari va tizimlari
- 3.3. Xalqaro logistika markazlari

3.4. Xalqaro ta'minot zanjirlari

3.1. Xalqaro logistikada transportni qo'llab-quvvatlash

Xalqaro logistika infratuzilmasini qo'llab-quvvatlashning asosini transport tizimi tashkil etadi. U xalqaro tashishlarda yuk va yo'lovchilarni o'z vaqtida yetkazib berishni ta'minlaydi va turli transport turlarining kombinatsiyasidan iborat. Milliy transport tizimlari xalqaro logistika infratuzilmasini ta'minlash uchun asos bo'lgan xalqaro transport tizimining bir qismidir. Zamonaviy transport ta'minoti butun logistika ta'minoti zanjiri va ularni boshqarishda yagona transport makonidan, transport texnologiyalaridan va axborot ta'minotidan foydalanish imkonini beradi. Ushbu maqsadlar uchun xalqaro transport koridorlari, jumladan avtomobil va temir yo'llarning keng tarmog'i, avtomobil yo'llari, logistika va transport-logistika markazlari, yo'nalishlar, tarmoqlar, terminallar, aerodromlar, kanallar, portlar va boshqalardan foydalaniladi.

Keling, xalqaro logistika tizimining eng muhim elementi bo'lgan transport infratuzilmasining mohiyatini ko'rib chiqaylik. "Infratuzilma" atamasi lotincha infra (pastda, ostida) va structura (tuzilma, joylashuv), inglizcha talqinda esa – infratuzilma so'zlaridan kelib chiqqan. Bu atama birinchi marta 1920-yillarning oxirida ingliz tilida ishlatilgan. o'tgan asr harbiy sohada va bu qurolli kuchlarning ishlashini ta'minlovchi tuzilmalar majmuasini anglatardi.

Ushbu atamaning mohiyati va tasnifini tushunish uchun ko'plab yondashuvlar mavjud. Eng keng tarqalgan ta'rif shundan iboratki, u takror ishlab chiqarish uchun sharoitlarni (yo'llar, aloqa, transport, ta'lim, sog'liqni saqlash) ta'minlaydigan ishlab chiqarish va noishlab chiqarish tarmoqlari majmuasiga to'g'ri keladi. Infratuzilma deganda ba'zan turli sanoat va faoliyat turlarining ishlashini ta'minlovchi tuzilmalar, binolar, tizimlar va xizmatlar yig'indisi tushuniladi. Ayrim adabiy manbalarda quyidagi atamalardan foydalaniladi: ishlab chiqarish, logistika, transport, yo'l infratuzilmasi va boshqalar.

"Logistika infratuzilmasi" va "transport infratuzilmasi" tushunchalari ko'pincha sinonim sifatida ishlatiladi. Ba'zi tadqiqotlarda logistika infratuzilmasi logistika tizimi sifatida tushuniladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hozirda "transport infratuzilmasi" atamasining aniq ta'rifi yo'q. Ba'zan bu yo'llar, yo'llar va transport vositalariga ishora qiladi. Ayrim mualliflar transport infratuzilmasini transport tizimi sifatida tushunadilar. Transport infratuzilmasi - transport tarmoqlari, turli transport turlari, aloqa, tuzilmalar, harakatni boshqarish tizimlari va ushbu kompleksning ishlashi uchun axborot ta'minoti vositalari.

Shunday qilib, transport infratuzilmasi iste'molchilarga barcha turdagi transport xizmatlarini minimal xarajatlar bilan o'z vaqtida va sifatli ko'rsatishga qaratilgan turli xil moddiy-ishlab chiqarish kommunikatsiyalari, tarmoqlari, uskunalari va transporti (avtomobil, temir yo'l, suv, havo, quvur va kosmik) butun majmuasini o'z ichiga oladi.

3.2. Xalqaro logistikada axborot oqimlari va tizimlari

So'nggi o'n yilliklarda global axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishida inson faoliyatining barcha sohalarida sezilarli o'zgarishlar ro'y berdi. Ko'pgina rivojlangan mamlakatlar postindustrial axborot (xizmat ko'rsatish) jamiyati rivojlanishining faol bosqichiga kirdi, bu esa axborot va kompyuter texnologiyalari, mahalliy tarmoqlar, telekommunikatsiya va dasturiy ta'minotning axborot ta'minotining keng qo'llanilishi bilan tavsiflanadi. Bu sohaning ahamiyati va ko'p funksiyaliligi yangi soha – raqamli iqtisodiyotning paydo bo'lishiga olib keldi. Bu tushuncha adabiyotda va amaliyotda juda keng talqin qilinadi. 2016-yilda Jahon banki seminarida uning mohiyati raqamli texnologiyalar yordamida iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish paradigmasi sifatida belgilandi. U virtual muhit sifatida ham qabul qilinadi; elektron tovarlar va xizmatlar (internet-banking va boshqalar) sohasida qo'llaniladigan raqamli texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot; iqtisodiy ishlab chiqarish; inson faoliyatining turli turlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish.

Bugungi kunda xalqaro logistika sohasida eng zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanilmoqda. Turli ensiklopedik lug'atlarga ko'ra, ma'lumot (lotincha informatio - tushuntirish, taqdim etish), dastlab - odamlar tomonidan og'zaki, yozma yoki boshqa usullarda (odatiy signallar, texnik vositalar va boshqalar yordamida) uzatiladigan ma'lumotlar; 20-asr o'rtalaridan boshlab odamlar o'rtasida, odam va mashina o'rtasida, mashina va mashina o'rtasida axborot almashishni o'z ichiga olgan umumiy ilmiy tushuncha; kibernetikaning asosiy tushunchalaridan biri. Iqtisodiy axborot tushunchasi ham ajralib turadi, bu ma'lumotlar (axborot) to'plamini bildiradi. Ma'lumotlar logistika tizimidagi har qanday ma'muriy qarorlarni ishlab chiqish va qabul qilishda qo'llaniladi. Axborot logistikasi ta'minot zanjirida material bilan birga keladigan va tovarlar va xizmatlarni etkazib berish, ishlab chiqarish va sotishni birlashtiradigan ma'lumotlar oqimini tashkil qiladi.

3.3. Xalqaro logistika markazlari

So'nggi yillarda logistika xizmati tizimida turli funksional ahamiyatga ega bo'lgan qator xalqaro logistika markazlari yaratildi. Biroq, ularning asosini transport

infratuzilmasi tashkil etadi. Bu turli xil tovarlar va yuklarning harakatlanishini ta'minlaydi. Transport infratuzilmasi turli xil elementlar va qurilmalardan iborat bo'lib, ular transport turiga qarab farqlanadi. Shunday qilib, yuk va yo'lovchilarga xizmat ko'rsatishning yirik markazlari bo'lgan dengiz va havo transportida turli port va terminallar yaratilmoqda. Bundan tashqari, ular tarqatish birliklariga ega. Avtotransportda ham terminallar, ombor markazlari va boshqalar yaratiladi. Bundan tashqari, ushbu infratuzilmaning barcha elementlari turli xil ish va xizmatlarni bajarishi, xalqaro tashish samaradorligini oshirishga hissa qo'shishi va yagona markazlar doirasida logistika jarayonlarini birlashtirishi mumkin.

Logistika markazi - bu tashkilotning maqomi va mulkchilik shaklidan qat'i nazar, tovarlar yoki xizmatlarni qabul qilish, saqlash, qadoqlash va etkazib berish bilan bog'liq logistika xizmatlarini ko'rsatadigan ob'ekt. U logistika xizmatlarini ko'rsatish uchun ma'lum infratuzilma va omborlarga ega. Boshqa tomondan, u barcha turdagi tovarlarni tashkil etish va jismoniy taqsimlashga ixtisoslashgan iqtisodiy tuzilmani, muhim xalqaro transport arteriyalari kesishgan joyda joylashgan logistika va transport xizmatlariga talab va taklif o'rtasidagi aloqa nuqtasini anglatadi. Xalqaro logistika markazlari o'tgan asrning 70-yillarida ayniqsa jadal rivojlana boshladi. Birinchi logistika markazlari 70-yillarning o'rtalarida Italiya, Fransiya va Ispaniyada paydo bo'lgan. 80-yillarning o'rtalarida Germaniyada logistika markazlarining rivojlanishi va qurilishi boshlandi va o'tgan asrning 90-yillarida Daniya, Portugaliya, Gretsiya, Vengriya va Polshada logistika markazlari jadal ravishda qurildi. Logistika markazlari qurilishi 2000-yillarning boshlarida Sharqiy Yevropa mamlakatlarida, shu jumladan O'zbekistonda yanada rivojlandi.

3.4. Xalqaro ta'minot zanjirlari

Ta'minot zanjiri tovarlar harakati va o'zgarishi bilan bog'liq barcha tashkilotlar va faoliyatni - dastlabki bosqichdan tayyor mahsulotni oxirgi iste'molchiga etkazib berishgacha va ushbu jarayon bilan birga keladigan barcha turdagi oqimlarni qamrab oladi. Masalan, materiallar va boshqa turdagi oqimlar ta'minot zanjiri bo'ylab turli yo'nalishlarda harakatlanishi mumkin.

Ta'minot zanjiri boshqaruvi (SCM) - ta'minot zanjiri doirasidagi barcha tashkilotlar va faoliyatni integratsiyalash va boshqarish, ularning o'zaro hamkorligi, barcha ishtirokchilarga sezilarli raqobatdosh ustunlikni ta'minlaydigan yuqori samarali qiymat yaratish tizimlarini yaratish uchun biznes jarayonlari va umumiy ma'lumotlardan samarali foydalanish.

Xalqaro ta'minot zanjirlarini shakllantirishning zaruriy sharti iqtisodiy integratsiyadan umumiy xalqaro logistika tizimini yaratishga o'tishdir. Xalqaro

ta'minot zanjirining shakllanishiga to'rtta asosiy omil ta'sir qiladi: 1) globallasuv; 2) texnologiyalar; 3) talab; 4) makroiqtisodiyot.

Agar ta'minot zanjirini ob'ekt yondashuvi nuqtai nazaridan ko'rib chiqsak, uni tovar ishlab chiqarish va sotishda etkazib beruvchilar, ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilarni birlashtirgan xo'jalik bo'linmalarining o'zaro bog'langan tuzilmasi sifatida shakllantirishimiz mumkin. Ta'minot zanjiriga jarayon yondashuvi nuqtai nazaridan ham qarash mumkin, bu zanjirning turli bo'g'inlari orasidagi oqimlar va jarayonlarning ketma-ketligini anglatadi. Ular oxirgi iste'molchilarning har qanday tovar va xizmatlarga bo'lgan ehtiyojlariga qarab birlashtirilishi va o'zgartirilishi mumkin. Jarayon yondashuvi ta'minot zanjirlarini modellashtirish va kompleks rejalashtirishda eng samarali hisoblanadi.

Xalqaro ta'minot zanjirini boshqarish jarayonlari logistika zanjirining barcha bo'g'inlari (etkazib beruvchilar, distribyutorlar, logistika markazlari va boshqalar) orqali o'tadigan oqimlarni o'z ichiga oladi. Ta'minot zanjiri turli darajadagi darajalarga ega bo'lishi mumkin. Xalqaro ta'minot zanjiri boshqaruvining maqsadlaridan biri doimiy talabni qondirish bilan birga umumiy logistika xarajatlarini minimallashtirishdir.

Nazorat savollari

1. Axborot logistikasi tushunchasiga ta'rif bering.
2. Axborot logistikasining tadqiqot ob'ekti va asosiy maqsadi nima?
3. "Axborot oqimi" nima?
4. Axborot oqimlari qanday tasniflanadi?
5. Logistika axborot tizimining asosiy funksiyalarini ayting.
6. Logistika axborot tizimini qurish funksiyalarini sanab bering.
7. Xalqaro ta'minot zanjirlari qanday shakllanadi?

4-mavzu. XALQARO YUK TASHUVLARINI TARTIBGA SOLISHNI ME'YORIY-HUQUQIY ASOSLARI

Reja:

- 4.1. Xalqaro savdo va transportni huquqiy tartibga solish
- 4.2. Xalqaro tashishda turli xil yuklarni tashish xususiyatlari

4.3. Multimodal yuklarni tashishni tashkil etish

4.4. Incoterms 2020 ning mohiyati va terminologiyasi

4.1. Xalqaro savdo va transportni huquqiy tartibga solish

Tashqi savdo faoliyatini amalga oshirish uchun normativ-huquqiy yordam, shu jumladan logistika komponenti qo'llaniladi. Ikkinchisi eng muhimlaridan biridir, chunki xalqaro logistika ko'plab hujjatlar va turli me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan birga keladi. Asosiy tashqi savdo hujjatlarini transport va bojxona, sug'urta, bank va boshqalarga bo'lish mumkin. Logistika sohasidagi barcha eksport-import operatsiyalari standartlashtirilgan bo'lib, tovarlarning narxi va ularni yetkazib berish sanasini aniqlash uchun xalqaro oldi-sotdi shartnomasi va asosiy yetkazib berish shartlari Inkoterms-2020 asosida amalga oshiriladi. Bundan tashqari, bu erda tovarlarni etkazib berish va transport xarajatlari ishtirokchilarining javobgarligi ham belgilanadi.

Biz xalqaro yuk tashishni huquqiy tartibga solishni ko'rib chiqamiz. Ushbu yuklarning holati davlatlararo shartnomalarning yagona qoidalari bilan tartibga solinadi. Ular qabul qilingan xalqaro konventsiyalar bilan belgilanadi, ular xalqaro tashishlarda tashish shartlarini me'yoriy-huquqiy bazani birlashtirishga imkon beradi. Ushbu hujjatlar yuk va yo'lovchilarni tashish uchun talablarni ishlab chiqadi. Xalqaro transportni huquqiy tartibga solishning asosiy manbalari xalqaro huquq normalari, ayrim davlatlarning milliy qonunchiligi, mamlakatlar integratsiya birlashmalarining qonun hujjatlari hisoblanadi. Rasmiy ravishda transport qonunchiligi huquqning mustaqil tarmog'i sifatida ajratilmagan, ammo transport sohasidagi xalqaro shartnomalar xalqaro iqtisodiy shartnomalarning mustaqil guruhi sifatida tan olingan.

Xalqaro transport tashkilotlari davlat va nodavlat tashkilotlarga bo'linadi. Hukumatga 1948 yilda tashkil etilgan Birlashgan Millatlar Tashkilotining Yevropa Iqtisodiy Komissiyasining Ichki transport qo'mitasi (ITC UN ECE) kiradi. Uning ishtirokida xalqaro yuk va yo'lovchi tashish bo'yicha asosiy konventsiya va bitimlar ishlab chiqilgan. Bunga Yevropa Ittifoqining transport komissiyasi ham kiradi. Nodavlat tashkilotlarga Xalqaro avtomobil transporti ittifoqi (IRU) va Xalqaro ekspeditorlar uyushmalari federatsiyasi (FIATA) kiradi.

4.2. Xalqaro tashishda turli xil yuklarni tashish xususiyatlari

Yuk - bu kosmosda kimdir yoki biror narsa tomonidan ko'chirilgan ob'ekt yoki tashish jarayoni boshlanganda yukga aylanadigan barcha tovarlar to'plami. O'rami bilan tashilgan yukning og'irligi brutto, sof og'irligi esa net deb ataladi. Transport logistikasida yuk - yuk jo'natuvchidan qabul qiluvchiga transport vositasi tomonidan

olib o'tiladigan har qanday obyekt. Tashuvchi uchun tashilayotgan ob'ekt yuk maqomini oladi, ya'ni tashish uchun qabul qilingan yuk transportda mehnat predmeti hisoblanadi. Boshqa tomondan, yuk - bu yuk tashish hujjati berilgan har qanday narsa. Logistikada yuk moddiy oqimlarni hosil qiladi, ular transportda odatda yuk oqimlari deb ataladi. Yuk oqimining xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

- o'lchamlari, vazni va saqlash rejimi;
- qadoqlash, ishlov berish va tashish usuli;
- fizik va kimyoviy xossalari va boshqalar.

Yuklarni har xil yo'nalishda bir nuqtadan ikkinchi nuqtaga (ko'tarilish, tushish va hokazo) turli xil vositalar, shu jumladan transport orqali ko'chirish mumkin. Yuklarning tuzilishi uning turlari bilan belgilanadi, ularning assortimenti juda katta va o'n minglab narsalarni o'z ichiga oladi. Tashishni rejalashtirayotganda, tashish, tashish, tashish va saqlash shartlarini belgilaydigan yuk xususiyatlarining umumiyligini yoki ularning transport xususiyatlarini bilish kerak. Logistikada yukning transport xususiyati yuk oqimining xarakteristikasi deb ataladi. Sanab o'tilgan ta'riflar bilan bir qatorda transport logistikasida yuk birligi, yuk tashish birligi va boshqalar kabi boshqa tushunchalar ham qo'llaniladi. Yuk birligi yoki yuk maydoni (inglizcha yuk birligi) deganda yuklash va tushirish, transport va ombor operatsiyalari uchun tayyorlangan yuk tushuniladi. Yuk tashish birligi (CTU) yuk konteynerini, avtotransport vositasini, temir yo'l vagonini, treylerni, almashtirish kuzovini yoki tashish uchun, shu jumladan intermodal tashish uchun ishlatiladigan boshqa birlikni o'z ichiga olishi mumkin.

4.3. Multimodal yuklarni tashishni tashkil etish

Transportning rivojlanishi va xalqaro tashishlarda yuk, yo'lovchi va bagaj tashishni ratsionalizatsiya qilish zarurati turli mamlakatlar o'rtasida transportning bir necha turlaridan foydalangan holda tashishni amalga oshirishni taqozo etadi. Bunday tashish aralash deb ataladi. Dunyoda tashqi savdo operatsiyalarining 70% ga yaqini ikki yoki undan ortiq transport turlaridan foydalangan holda amalga oshiriladi. Aralash transport - xalqaro yuk yoki yo'lovchi tashishda ikki yoki undan ortiq transport turlaridan ketma-ket foydalanish. Umuman olganda, ularni bevosita va bilvosita bo'lish mumkin. To'g'ridan-to'g'ri tashishda xalqaro tashishlarda ishtirok etuvchi barcha transport turlari uchun bitta (o'tish) transport hujjati beriladi. To'g'ridan-to'g'ri multimodal yuk tashishning asosiy xususiyati yukning butun tashish davomida xavfsizligi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga oladigan (multimodal tashuvchi operator) va shu bilan bitta tashuvchining funksiyalarini o'z zimmasiga oladigan shaxsning mavjudligidir. Agar shaxs bunday javobgarlikni o'z zimmasiga olmasa,

demak, bunday shaxs multimodal transport operatori emas, balki ekspeditor hisoblanadi. Bunday holda, zarar uchun javobgarlik (ekspeditor aniq aybdor bo'lgan hollar bundan mustasno) transport shartnomasining har bir aniq pudratchisiga tushadi.

Bilvosita aralash transport ekspeditor tomonidan yuk tashishning alohida bosqichlarida turli xil huquqiy rejimlarga ega bo'lgan bir nechta shartnomalar asosida tashkil etilishi bilan tavsiflanadi, buning natijasida yuk jo'natuvchi uchun ko'proq mehnat talab qiladi.

Boshqa tomondan, aralash transport vositalaridan yanada samarali foydalanishga yordam beradi, bu esa pirovardida transport xarajatlarini kamaytiradi. Biroq, ularni amalga oshirayotganda, turli xil transport turlarini o'zgartirishda stevdor ishlariga ehtiyoj bor, bu esa bunday tashishning asosiy kamchiligi hisoblanadi.

4.4. Incoterms 2020 ning mohiyati va terminologiyasi

"Incoterms" atamasining bir nechta talqinlari mavjud. Keling, ulardan ba'zilarini ko'rib chiqaylik. Incoterms - bu butun dunyo bo'ylab davlat bojxona organlari, yuridik firmalar va tadbirkorlar tomonidan tovarlarning xalqaro savdosining asosiy shartlari sifatida tan olingan xalqaro qoidalar. Qo'llash doirasi oldi-sotdi shartnomasi taraflarining tovarni sotuvchidan xaridorga olib o'tish, tovarning yo'qolishi va shikastlanishi uchun javobgarlik, ularni bojxona rasmiylashtiruv va sug'urtalash bo'yicha huquq va majburiyatlariga taalluqlidir.

Incoterms (Xalqaro tijorat atamalari) - bu lug'at formatidagi xalqaro qoidalar bo'lib, ular tashqi savdo sohasida eng ko'p qo'llaniladigan savdo atamalarini, birinchi navbatda, frankoga (erkin - tozalangan) - javobgarlik sotuvchidan xaridorga o'tkaziladigan joyga nisbatan bir ma'noli talqinni ta'minlaydi. Xalqaro savdo shartlari Xalqaro savdo palatasi tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro savdo shartnomalari uchun standart shartlardir. Bu jahon savdosida qo'llaniladigan o'n bitta yagona qoidalar bo'lib, tashqi savdo shartnomasi taraflarining mahsulotni sotuvchidan xaridorga yetkazib berish bo'yicha huquq va majburiyatlarini belgilaydi.

Incoterms Xalqaro Savdo Palatasining (ICC) savdo belgisidir. Incoterms qoidalari xalqaro savdoda savdo shartlari (etkazib berish asoslari) uchun uch harfli qisqartmalardan foydalanadi va global savdoning barcha ishtirokchilari uchun muhim ko'rsatmalar beradi. Incoterms yetkazib berish shartlari xalqaro biznesda amalda asosiy standart hisoblanadi. Yuqoridagi atama 1936 yilda Xalqaro Savdo Palatasi tomonidan nashr etilgan tashqi savdodagi savdo atamalarini talqin qilishning xalqaro qoidalariga ishora qiladi. Keyinchalik 1953, 1967, 1976 yillarda ma'lum qo'shimchalar va o'zgartirishlar kiritildi. 1980 yilda ushbu qoidalar xalqaro savdo, savdo aylanmasi va huquqiy tartibga solish sohasidagi so'nggi o'zgarishlarni hisobga olgan holda yangilandi. O'sha yildan keyin qoidalar har 10 yilda (1990, 2000, 2010 va 2020) qayta

ko'rib chiqildi. 2019 yilda Incoterms 2020 qoidalarining so'nggi versiyasi chiqdi. Uning ustida ishlash deyarli 5 yil davom etdi. Ushbu qoidalar 2020-yil 1-yanvardan kuchga kirdi. Ular ushbu o'n yillikda, ya'ni 2030 yilgacha qo'llaniladi. Shu bois joriy yilda ham yangi qoidalar, ham avval qabul qilingan eski nashrlar qo'llanilmoqda. Yetkazib berish shartlarini belgilashda Qoidalarning versiyasi va ularning nashr etilgan yillari ko'rsatiladi.

Nazorat savollari

1. Yuklarni aralash tashishga ta'rif bering.
2. Qanday xalqaro transport tashkilotlari mavjud?
3. Haydovchi, transport vositasi va tashilayotgan yuk uchun xalqaro avtomobil tashishlarini tashkil qilish uchun zarur bo'lgan asosiy hujjatlarni tavsiflang.
4. TIR karnetiga tavsif bering.
5. ATA karnetini tavsiflang.
6. Avtotransport vositalari haydovchilarining mehnat va dam olish rejimi qanday hujjat bilan tartibga solinadi? Ta'riflab bering.
7. Umumiy, maxsus va quyma yuklarning tavsifini bering.
8. Xavfli yuklar qanday tasniflanadi?
9. Multimodal yuk tashishning tasnifini keltiring?
10. Interkom qoidalari nimani anglatadi?
11. Interkomlarda tovarlarni yetkazib berishning asosiy shartlarini aytib bering.

5-mavzu. MINTAQADA LOGISTIKA XIZMATLARINI TASHKIL ETISH VA UNI SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Reja:

5.1. Mintaqaviy boshqaruv asoslari

5.2. Mintaqaviy boshqaruv uchun samaradorlik ko'rsatkichlarini ishlab chiqishning asosiy usullari

5.1. Mintaqaviy boshqaruv asoslari

So'nggi yillarda davlat boshqaruvining umumiy tizimida mintaqaviy hokimiyatning roli sezilarli darajada mustahkamlandi, chunki butun davlat aynan hududlar orqali boshqariladi. Viloyat ma'muriyati mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olgan holda, umumiy rus manfaatlarining dirijyori sifatida ishlaydi. Aholi hayotini ta'minlashning barcha dolzarb muammolari Respublika subyektlarida hal etilmoqda.

Subyektlarning boshqaruv organlari mintaqadagi vaziyat uchun aholi va federal markaz oldida asosiy javobgarlikni o'z zimmalariga oladilar.

Mintaqaviy boshqaruv deganda O'zbekiston Respublikasining ta'sis sub'ektlarining davlat hokimiyati organlari tomonidan o'z vakolatlari doirasidagi barcha bo'ysunuvchi tarmoqlar va sohalarning ma'muriy-hududiy chegaralarida hamda federal munosabatlar asosida yurisdiksiya va vakolatlar chegaralarini belgilashga muvofiq amalga oshiriladigan davlat boshqaruvi tushuniladi. Mintaqaviy boshqaruv O'zbekiston Respublikasining ta'sis subyektlarining hududlari, ya'ni respublikalar, hududlar, viloyatlar, avtonom okruglar va federal ahamiyatga ega shaharlar hududlari chegaralarida boshqaruv bilan belgilanadi. Hududiy boshqaruvning bunday tushunchasi asosiy hisoblanadi. Shuni hisobga olish kerakki, mintaqaviy boshqaruvni huquqiy, tashkiliy va moliyaviy qo'llab-quvvatlash, ma'lumki, O'zbekiston Respublikasining ta'sis sub'ektlarining ma'muriy chegaralari doirasida hududiy asosga ega bo'lgan mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlaridan ajratilishi mumkin emas.

Mintaqaviy boshqaruvning asosiy maqsadi kompleks rivojlanish asosida muayyan hududda yashovchi aholining ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish darajasini oshirishdan iborat. Mintaqaviy hokimiyat organlarining o'z funktsiyalarini bajarish qobiliyati nuqtai nazaridan oqlangan hududning iqtisodiy mustaqillik darajasi mintaqaviy boshqaruv samaradorligiga ta'sir qiladi. Hududlar haqiqiy mustaqillikka erishar ekan, yangi, xususan, mintaqaviy manfaatlar va mas'uliyat doirasi shakllanadi. Eng muhim mintaqaviy manfaatlarga quyidagilar kiradi:

- aholi turmush darajasi va turmush tarzining davlat va boshqa standartlarga muvofiqligi
- byudjet, moliyaviy va boshqa moddiy manbalarning mavjudligi;
- mavjud resurslardan foydalanish salohiyati, mehnatni qo'llash joylari, razvedka;
- mintaqalararo va mintaqalararo munosabatlarni rivojlantirish uchun infratuzilmaning mavjudligi;
- mintaqaning tabiiy resurs va ekologik salohiyati;
- ijtimoiy-siyosiy va milliy-etnik vaziyatning barqarorligi.

5.2. Mintaqaviy boshqaruv uchun samaradorlik ko'rsatkichlarini ishlab chiqishning asosiy usullari

Tashqi muhitning kuchayib borayotgan beqarorligi va iqtisodiy boshqaruv tizimlarining murakkabligi strategiyani ishlab chiqish va amalga oshirishni rejalashtirish, nazorat qilish va axborot bilan ta'minlash funktsiyalarini muvofiqlashtiruvchi strategik boshqaruvni joriy etish zaruriyatiga olib keladi. Strategik

menejmentning asosiy quroli xo'jalik yurituvchi subyektlar erishgan yutuqlarni baholash tartib-taomillarini rasmiylashtirish, nazoratni amalga oshirish hajmi, muddatlari va tartibini belgilash imkonini beruvchi nazorat qilinadigan ko'rsatkichlar tizimi hisoblanadi.

Ushbu bobda xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatining strategik boshqaruv talablariga muvofiqligini baholash uchun mavjud ko'rsatkichlar tizimlari tahlili keltirilgan. Shuni ta'kidlash kerakki, adabiyotda keltirilgan strategik boshqaruv ko'rsatkichlari tizimlarining yagona tasnifi butun tizimlar to'plamini mantiqiy-deduktiv va empirik-induktivga ajratishni o'z ichiga oladi¹. Mantiqiy-induktiv tizimlarning o'ziga xos xususiyati yuqori darajadagi o'ziga xos ko'rsatkichni taqsimlash bo'lib, u asta-sekin, ma'lum bir ketma-ketlikda, asosiy ko'rsatkichga ta'sir qiluvchi quyi darajadagi ko'rsatkichlarga bo'linadi. Empirik-induktiv tizimlarni qurish uchun asos statistik tanlov asosida aniqlangan ko'rsatkichlardir.

Biroq, bunday tasniflash strategik menejment nazariyasi va amaliyoti nuqtai nazaridan juda muhim bo'lgan faoliyat samaradorligini baholashning bir qator tizimlarini hisobga olmaydi, masalan, balanslangan ko'rsatkichlar tizimi, samaradorlik piramidasi, samarali taraqqiyot va samaradorlikni o'lchash va boshqalar.

Ushbu modellarning o'ziga xos xususiyatlariga moliyaviy bo'lmagan ko'rsatkichlardan foydalanish, kelajakdagi voqealarga e'tibor qaratish, xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyatining turli sohalarini qamrab olish kiradi. Boshqaruv masalalariga bag'ishlangan ingliz tilidagi adabiyotlarda yangi modellar Performance Measurement deb ataladi. Hozirgi vaqtda ushbu modellar zamonaviy menejment amaliyotida allaqachon qo'llanilmoqda, shuningdek, strategik menejment sohasidagi mutaxassislar tomonidan xorijiy va mahalliy davriy nashrlarda va Internetda muhokama qilinmoqda.

6-mavzu. HUDUDLARDA LOGISTIK KOMPANIYALARI TASHKIL ETISHNING JAHON TAJRIBASI VA UNI RESPUBLIKAMIZDA QO'LLASH

Reja:

6.1. Logistika faoliyati ko'rsatkichlarining turlari

6.2. Iqtisodiy ob'ektlarni boshqarish jarayonida balanslangan ko'rsatkichlar kartasining o'rni va roli

6.1. Logistika faoliyati ko'rsatkichlarining turlari

Logistika samaradorligi ko'rsatkichlari ixcham shaklda logistika faoliyati holatini aks ettiradi. Logistika samaradorligi ko'rsatkichlari to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita, mutlaq yoki nisbiy bo'lishi mumkin. Logistika samaradorligining bilvosita ko'rsatkichlari ko'pincha daromadlilik yoki to'lov muddati kabi moliya bilan bog'liq. Bir tomondan, logistika faoliyatining moliyaviy ko'rsatkichlarini aniqlash oson, ishonchli ko'rinadi, olingan natijalarni taqqoslash imkonini beradi, logistika tarmog'ining (LN) hozirgi holati haqida umumiy tasavvur beradi va mashhurdir. Biroq, ular bir qator muhim kamchiliklarga ega: ular o'tgan natijalarni aks ettiradi, o'zgarishlarga sekin munosabatda bo'ladi, bir qator buxgalteriya texnikasiga bog'liq, logistikaning muhim jihatlarini hisobga olmaydi, aniq muammolar va ularni bartaraf etish usullarini ko'rsatmaydi. Logistika faoliyatining bevosita ko'rsatkichlari mavjud vaziyatning sabablarini tahlil qilish va boshqaruv echimlarini topish uchun ko'proq mos keladi. Bularga quyidagilar kiradi: etkazib berilgan tovarlarning og'irligi, tovar-moddiy boyliklarning aylanma koeffitsienti, tovarlarni tashish masofasi, bajarilmagan buyurtmalar soni, etkazib berish muddatini buzish soni va boshqalar.

Logistika faoliyatining mutlaq ko'rsatkichlariga individual (masalan, sotish hajmi yoki mavjudligi) va logistika faoliyatining umumiy ko'rsatkichlari (balans ko'rsatkichlari, daromad va xarajatlar ko'rsatkichlari) kiradi. Logistika faoliyatining nisbiy ko'rsatkichlari o'ziga xos (parametr qiymatlarining har qanday ob'ektlarning umumiy soniga nisbati), o'zaro bog'liq (turli qiymatlarning bir-biriga nisbati), indekslarga (bir hil qiymatlarning bir-biriga nisbati, maxrajdagi asosiy qiymat bilan) bo'linadi.

6.2. Iqtisodiy ob'ektlarni boshqarish jarayonida balanslangan ko'rsatkichlar kartasining o'rni va roli

Boshqaruv qarorlarini tayyorlash va qabul qilishda korxonalar yoki boshqa xo'jalik yurituvchi sub'ektdagi vaziyatni baholash uchun mavjud va zarur ma'lumotlar bilan tahliliy ish uchun asos bo'lgan baholash tizimini ishlab chiqish yoki qabul qilish kerak. Baholash tizimini ob'ektning mezon qiymatlari bilan ishlash ko'rsatkichlari to'plami sifatida ko'rish mumkin.

Ko'rsatkich tizimlari boshqariladigan ob'ektning axborot makonining strukturasi elementlariga asoslanadi. Iqtisodiy nuqtai nazardan korxonalar faoliyati ko'rsatkichi deganda «obyekt xususiyatlarida iqtisodiy kategoriyaning o'ziga xos namoyon bo'lishi» tushuniladi¹. Bu adabiyotda topilgan ko'rsatkichning iqtisodiy mohiyatining eng qat'iy ta'rifidir.

Yagona ko'rsatkich yordamida iqtisodiy ob'ektning holatini etarlicha to'liq ko'rsatish va baholash mumkin emas, shuning uchun indikator tizimlari qo'llaniladi.

Iqtisodiy ko'rsatkichlar tizimi moliyaviy va iqtisodiy faoliyatni mikro darajada, ya'ni korxonada darajasida va makrodarajada aks ettiradi. Ko'rsatkichlarning ushbu ikki bo'limi har bir korxonada, korporatsiya (birlashma), shuningdek, hududiy, davlat va davlatlararo miqyosda (darajada) davlat organlari va nodavlat tashkilotlariga tegishli. Ko'rsatkichlar jarayonlarning holati va dinamikasini baholashda foydalaniladigan hujjatlarda, axborot tizimlarida aks ettirilgan. Tabiiyki, tahlil davomida ular bevosita foydalaniladi va bilim olish, xulosalar chiqarish va hokazo maqsadlarda turli yo'llar bilan izohlanadi.

Nazorat savollari

1. Vizyonning ta'rifi (tashkilotning ko'rinishining ta'rifi).
2. Strategiyalarni aniqlash (qanday strategiyalarni amalga oshiramiz, qaysi sohalarga e'tibor qaratamiz?).
3. Istiqbol va muvaffaqiyat omillarini aniqlash (istiqbol va muvaffaqiyat omillari qanday bo'lishi kerak?).
4. Ko'rsatkichlarni aniqlash (har bir omil bo'yicha ko'rsatkichlar qanday bo'lishi kerak?).
5. Hisoblash usullari (qanday ko'rsatkich qiymatlarini hisoblaymiz?).
6. Harakat rejalarini tuzing (maqsadga erishish uchun qanday qadamlar qo'yilishi kerak?).
7. Boshqaruv va rivojlanish (biz BSCni qanday ishlab chiqamiz, yangilaymiz va saqlab turamiz?).

7-mavzu. IQTISODIYOT TARMOQLARIDA LOGISTIKA FAOLIYATINI TADQIQ QILISH USULLARI

Reja:

- 7.1. Tarmoqlararo "Kirish - chiqish" jadvallarini shakllantirish metodikasi
- 7.2. Kasblar va makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni baholash orqali iqtisodiyot tarmoqlarini tahlil qilish metodologiyasi

7.1. Tarmoqlararo "Kirish - chiqish" jadvallarini shakllantirish metodikasi

“Sektorni shakllantirish” tushunchasi davlat statistika organlari tomonidan funksional prinsipga ko‘ra balansda qo‘llaniladi. Bu atama mamlakat iqtisodiyotining bir jinsli guruhlariga (tarmoqlarga) bo‘linishini bildiradi. Bundan tashqari, bu guruhlar funksional yoki institutsional xususiyatlar asosida tuzilishi mumkin. Funksional

bo'linish bilan guruhlar (tarmoqlar) bir toifadagi tovarlardan va barcha tovarlar va faqat ma'lum bir toifadagi tovarlardan shakllanadi. Institutsional bo'linishda chegaralar muassasalar (korxonalar) bo'yicha joylashtiriladi, so'ngra sektor faoliyat yo'nalishlari bo'yicha tashkil etiladi.

Ushbu ikki tamoyil o'rtasidagi miqdoriy farqni tushunish va shuning uchun ularning ma'nosini tushunish muhimdir. Funktsional va institutsional yondashuvlar o'rtasidagi farqni balans tushumlari jadvalidan ko'rish mumkin, bu erda tovar guruhlari - ishlab chiqarish tarmoqlari matritsasida tovarlarga tushumlar ko'rsatilgan. Matritsaning asosiy diagonali muayyan tarmoqlarda ishlab chiqariladigan asosiy mahsulotlar bo'lgan tovar tushumlarini ko'rsatadi. Mahsulot guruhi nomiga qarama-qarshi diagonal qiymatlar ustunida iqtisodiyotning boshqa tarmoqlaridagi mahsulotlar miqdori ko'rsatilgan. Ishlab chiqarish sanoatining qarshisidagi diagonal ustundagi raqam sanoatdan qancha daromad olinganligini ko'rsatadi.

Kelajakda bu munosabatlar "Asosiy faoliyat darajasi" deb nomlanadi. Birinchi tarmoqda – qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligida (I) – 12 ta mahsulot toifasiga bo'linish mavjud bo'lib, asosiy faoliyat darajasi funktsional (mahsulot) tamoyili bo'yicha 98,5% va institutsional (tarmoqli) tamoyil bo'yicha 97,4% ni tashkil etadi.

7.2. Kasblar va makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni baholash orqali iqtisodiyot tarmoqlarini tahlil qilish metodologiyasi

Logistika to'g'ridan-to'g'ri oqim hajmiga, shuningdek, ijtimoiy muhitning holatiga bog'liq. Shuning uchun keyingi band ijtimoiy jarayonlarga xizmat ko'rsatishning moddiy-texnik ta'minotiga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlashga bag'ishlangan.

Logistika oqimlarining hajmini aniqlash uchun ijtimoiy sug'urtalangan xodimlar soni kabi ko'rsatkich qo'llaniladi. Statistik ma'lumotlar Germaniyadagi deyarli barcha ijtimoiy sug'urta badallarini, shuningdek, shaxs haqidagi ma'lumotlarni aks ettiradi: tug'ilgan sanasi, ma'lumoti, kasbi yoki kasbi va boshqalar. Har bir kasbni baholash va makroiqtisodiy ma'lumotlardan foydalangan holda, har bir iqtisodiy sektorda logistika ulushini ("logistika mazmuni ulushi") aniqlash mumkin.

Yuqori bandlik Germaniya iqtisodiyoti uchun juda muhim, chunki u mamlakatning iqtisodiy va siyosiy ahvoriga ta'sir qiladi.

Iqtisodiy rivojlanishning yuqori darajasi mamlakatning jahondagi mavqeini mustahkamlaydi va aholi turmush darajasini oshirishni belgilaydi. Iqtisodiyot holatini kuzatish va unga ta'sir qilish uchun mehnat bozori holati to'g'risida statistik ma'lumotlarni taqdim etish kerak. Bunday ma'lumotlarning asosiy manbai Germaniya

Federal Statistika boshqarmasi (FSS). Ijtimoiy sug'urta jamg'armasi aholi bandligi holati, korxonalaridagi ishchi kuchi taklifi, aholi o'rtasidagi ishchi kuchiga bo'lgan talab, turli sohalardagi o'rtacha ish haqi, ishsizlik darajasi va demografik tuzilma haqida aniq ma'lumotlarni taqdim etadi. Yuqoridagi ko'rsatkichlar asosida iqtisodiy o'zgarishlar darajasi va aholi bandligini ta'minlash siyosatining samaradorligi hisoblab chiqiladi va tanlangan siyosatning to'g'riligi va unga tuzatishlar kiritish masalalari hal etiladi. Bundan tashqari, Ijtimoiy sug'urta jamg'armasi mehnat bozorida yuzaga keladigan muammolarni aniqlaydi va ularni keyinchalik hal qilish uchun guruhlariga ajratadi.

IV. AMALIY MASHG'ULOT UCHUN MATERIALLAR, TOPSHIRIQLAR VA ULARNI BAJARISH BO'YICHA TAVSIYALAR

1-amaliy mashg'ulot:

1-amaliy mashg'ulot uchun materiallar. MASALA

1-masala

“Alfa” korxonasi sotuvchi va u Xitoyda joylashgan, “Beta” korxonasi O‘zbekistonda joylashgan. “Beta” korxonasi faktura qiymati 50 ming AQSH dollari bo‘lgan X tovarni SIP -Toshkent yetkazib berish sharti bilan import qildi. Tovarni import qilishda transport xarajatlari 5500 AQSH dollarini tashkil etdi. Tovarning bojxona qiymati esa 70 ming AQSH dollari ekanligi aniqlandi. Omborda saqlash xarajatlari 355 AQSH dollarini tashkil etgan. Valyuta kursi joriy davr uchun 12500 so‘m qilib belgilangan. Bojxona to‘lovlari: bojxona boji stavkasi -30% Importga QQS-12%.

Topish kerak:

1. Import qilishda tovar uchun bojxona to‘lovlarini so‘mdagi miqdorini aniqlang?
2. Alfa korxonasidan Beta korxonasiga tovarlarni yetkazib berishda logistikaga tegishli so‘mda xarajatlarni ajratib ko‘rsating?

Yechilishi:

Import qilishda tovar uchun bojxona to‘lovlarini hisoblashda asos tovarning bojxona qiymati hisoblanadi, demak u bizning misolimizda 70 ming AQSH dollarini tashkil etadi.

1-savolga javob:

Birinchi dan undiriladigan to‘lov asosini topib olamiz.

$70000 * 12500 = 875000000$ so‘m

Ikkinchi dan bojxona bojini hisoblab topamiz.

$875000000 * 30\% = 262500000$ so‘m.

Uchinchi importga QQS ni topamiz.

$(875000000 + 262500000) * 12\% = 136500000$ so‘m.

To‘rtinchi dan bojxona boji va importga QQS qiymatlarini umumlashtiramiz.

$262500000 + 136500000 = 399000000$ so‘m.

Demak jami bojxona to'lovlari 399000000 so'mni tashkil etadi.

2 – savolga javob.

$(5500+355)*12500= 73187500$ so'm.

$73187500+399000000= 472187500$ so'm.

Yetkazib berishda ma'lum logistika xarajatlari 472187500 so'mni tashkil etadi.

2-masala

“Delta” korxonasi sotuvchi va u Turkiyada joylashgan, “Baxor” korxonasi O'zbekistonda joylashgan. “Baxor” korxonasi faktura qiymati 100 ming AQSH dollari bo'lgan A tovarni FSA - Izmir yetkazib berish sharti bilan import qildi. Tovarni import qilishda transport xarajatlari 6500 AQSH dollarini tashkil etdi. Ortish va tushirish hamda omborda saqlash xarajatlari 1355 AQSH dollarini tashkil etgan. Valyuta kursi joriy davr uchun 12534.01 so'm qilib belgilangan. Bojxona to'lovlari: bojxona boji stavkasi -30% Importga QQS-12%.

Topish kerak:

1. Tovarning bojxona qiymatini aniqlang va bojxona to'lovlarini undiring?

2. Baxor korxonasi uchun xaridlar logistikasi, ombor logistikasi, transport logistikasi hamda boshqa logistikaga oid xarajatlar hajmi qancha?

Javob:

1-savolga javob.

Birinchi misolimizda FSA yetkazib berish shartidan kelib chiqqan holda bojxona qiymatini aniqlab olamiz bu - 106500 AQSH dollarini tashkil etadi.

$100000+6500=106500$

Ikkinchi undiriladigan to'lov asosini topib olamiz.

$106500*12534.01= 1334872065,00$ so'm

Uchinchidan bojxona bojini hisoblab topamiz.

$1334872065,00 *30%=400461619,50$ so'm.

To'rtinchi importga QQS ni topamiz.

$(1334872065,00 +400461619,50)*12%= 208240042,14$ so'm.

Beshinchi bojxona boji va importga QQS qiymatlarini umumlashtiramiz.

$400461619,50 +208240042,14 = 608701661,64$ so'm.

Demak jami bojxona to'lovlari = 608701661,64 so'mni tashkil etadi.

2 – savolga javob.

Xaridlar logistikasi obyektini – 100 ming AQSH dollari

Transport logistikasi – 6500 AQSH dollari.

Ombor logistikasi – 1355 AQSH dollari.

Bojxona to'lovlari - 608701661,64 so'm.

3-masala

Toshkentdagi korxonada qurilish materiallarini Rossiyaga eksport qiladi. Tovarining qiymati 170000 AQSH dollari, yetkazib berish sharti DAP – Sankt-Peterburg, transport kompaniyasi 0.25 sent (AQSH doll.) tonna/km narx berdi, yukning og'irligi 12000 kg, oraliq masofa 6800 km, eksport bojxona rejimiga rasmiylashtirish uchun bojxona brokeriga 120 AQSH dollarida pul to'langan, ortish va tushirish xarajatlari 330 AQSH dollari, terminal xarajatlari 150 AQSH dollarini tashkil etgan.

Topish kerak:

1. Transport xarajatlarini qanchani tashkil etgan.
2. Tovarining bojxona eksportdagi bojxona qiymatini aniqlang.
3. Yukoridagilardan kelib chikib logistika xarajatlarini sinflab bering.

Yechilishi:

1. $(0.25 \cdot 12) \cdot 6800 = 20400$ AQSH dollari.
2. $170000 + 20400 = 190400$ AQSH dollari.
3. Transport xarajatlari – 20400 AQSH dollari, ombor va terminal xarajatlari - 480 AQSH dollari, vositachilik xarajatlari - 120 AQSH dollari.

2- amaliy mashg'ulot:

2- amaliy mashg'ulot uchun materiallar, topshiriqlar va ularni bajarish bo'yicha tavsiyalar

KEYS

Keys: “Sport mahsulotlarini Yevropadan tez yetkazib berish sxemasini tuzish”

Yetkazib beruvchi zavodlar Yevropa bo'ylab uzoq masofalarga tarqalib ketganda yetkazib berish sxemalarini qanday qurish mumkin? Shu bilan birga,

jo'natishga tayyorligi ko'pincha mashinani etkazib berishdan bir yoki ikki kun oldin tasdiqlanadi. Tovarlar Fransiyadagi 4 ta yuklash punktidan olinishi va 7 kun ichida Rossiyaga yetkazilishi kerak.

Vazifa: oziq-ovqat komponentlarini Yevropadan Rossiya Federatsiyasiga uzluksiz yetkazib berishni tashkil etish, Fransiyaning bir nechta chekka hududlariga eng qisqa vaqt ichida yuklash, ruxsat etilgan yuk hajmidan oshmagan holda, bitta transport vositasida maksimal quvvatni ta'minlash.

Shartlar:

— tovarlarni bir-biridan uzoqda joylashgan 4 ta yuklash joyidan olishingiz kerak (etkazib beruvchining zavodlari butun Fransiya bo'ylab tarqalgan).

— yetkazib beruvchilar ishining xususiyatidan kelib chiqib, tovarlar jo'natishga tayyorligi tasdiqlanishi 2-3 kun ichida keladi.

— tashish muddati 7 kun ichida bo'lishi kerak.

— yetkazib beruvchi tagliklarining qadoqlari va o'lchamlari avtomobil poyezdida (tirkakli furgon) tashish hajmi bo'yicha optimallashtirilgan.

— yetkazib beruvchining qadoqlashi yukning yaxlitligini buzmasdan yetkazib berishga imkon bermaydi, ayrim turdagi yuklar esa qadoqdagi bosimni pasaytirishga imkon bermaydi.

Fransiyaning 4 joyidan yuk olib, Rossiyaga 7 kun ichida yetkazib berish uchun bunday sharoitda tayyor bo'lgan tashuvchilarni topish deyarli mumkin emas.

Buyurtmachi tomonidan ishlatiladigan tagliklar 22 tonna yukni avtopoezdga qulay tarzda yuklash imkonini beradi, ammo bu Rossiya Federatsiyasi hududida ruxsat etilgan o'q yuklarining ortiqcha miqdorini keltirib chiqaradi. Standart yarim tirkamada 22 tonna odatda yukdan oshmasdan o'qlarda taqsimlanadi, ammo yuk bo'shlig'ining uzunligi jo'natuvchining paketidagi barcha yuklarni joylashtirish uchun etarli emas.

Yetkazib berish sxemasini ishlab chiqish va amalga oshirish

Bosqich 1. Tovarlarini turli punktlardan birlashma joyiga bir necha tashuvchilar tomonidan yetkazib berish. Fransiyadan Rossiya Federatsiyasiga to'g'ridan-to'g'ri etkazib berish sxemasi 4 ta uzoq joyda yuklash bilan deyarli imkonsiz bo'lganligi sababli, bunday sharoitlarga tayyor tashuvchilar yo'qligi sababli, Polshada yuklarni

birlashtirish bilan etkazib berish sxemasi ishlab chiqilgan. Yuk ikki tashuvchi tomonidan Fransiyaning 4 ta joyidan Polsha omboriga tashiladi.

2-bosqich. Standart yarim tirkama uchun yuklash sxemasini ishlab chiqish. Yukni qayta qadoqlash. Ushbu muammoni hal qilish uchun tovarlarni boshqa tagliklarga qayta qadoqlash variantlari va standart yarim tirkamaga yangi yuklash sxemasi ishlab chiqildi. Ushbu qayta o'rash va "qayta palletlash" tufayli standart yuk mashinasiga 22 tonna sig'ish mumkin edi.

3-bosqich. Yangi yuk tashish hujjatlarini tayyorlash. Tovarlarni qayta qadoqlashda tagliklar soni, ularning og'irligi va taglikdagi tovarlar birliklari soni o'zgaradi. Asl yuk tashish hujjatlari endi ahamiyatsiz bo'lib qoladi. Yukni qayta qadoqlash va qayta yuklash bilan bir vaqtda, uni YeOII chegarasini kesib o'tishda va yukni bojxona rasmiylashtiruvidan o'tkazishda zarur bo'lgan yukning haqiqiy holatiga to'liq moslashtiradigan yangi yuk tashish hujjatlari tuzilmoqda.

4-bosqich. Avtomobilni yuklash va belgilangan hududga yetkazib berish. Yuk taxminan 25 kg og'irlikdagi palletlarga yuklangan qoplardan iborat. Ba'zi yuklar qadoqlash muhrlanishiga ruxsat bermaydi. Uzoq masofalarga tashish paytida transport vositasiga zich yuklanganda, sumkalar ba'zan sxemasidan tashqariga chiqib, bir-biriga ishqalanadi, ba'zan esa qadoq yorilib ketguncha.

Yangi yuklash va mahkamlash sxemasini ishlab chiqishda mahsulotning o'ziga xos xususiyatlari hisobga olindi: tagliklarni ikki yarusda xavfsiz yuklash uchun qo'shimcha mahkamlash tuzilmalari va ishqalanishni minimallashtirish uchun tagliklar orasiga plastik plitalar qo'llanildi.

Logistika sxemasini ishlab chiqish va foydalanish natijasi

— Fransiya-Rossiya Federatsiyasiga tovarlarni tez va ishonchli yetkazib berish 6 kun ichida 4 ta yuklash joyi va yuklashning tasdiqlanishi 2-3 kun ichida tashkil etildi;

— Fransiya-Rossiya yo'nalishida to'g'ridan-to'g'ri transport taqchilligi bilan bog'liq muammolar bartaraf etildi;

— yukning maksimal miqdori avtomobil o'qlaridagi yukdan oshib ketmasdan yetkazib beriladi;

— yetkazib berish vaqtida yukning xavfsizligini oshirish.

V. BITIRUV ISHLARI UCHUN MAVZULAR

1. Xalqaro logistikaning mamlakat iqtisodiyotidagi mohiyati va o'rni.
1. Xalqaro logistikadan foydalanish tushunchasi, omillari va amaliyoti.
2. Xalqaro logistikada logistika tizimlarining tabiati va tasnifi.
3. Xalqaro logistika faoliyatini tashkil etishi.
4. Xalqaro iqtisodiy integratsiya tushunchasi va turlari.
5. Logistika yechimlari, tashqi iqtisodiy faoliyat shakllari va xalqaro logistikani boshqarishning tashkiliy tuzilmalari.
6. Xalqaro logistika uchun infratuzilmani qo'llab-quvvatlash.
7. Xalqaro logistikada transportni qo'llab-quvvatlash.
8. Axborot oqimlari va tizimlari.
9. Xalqaro logistika markazlari.
10. Xalqaro ta'minot zanjirlari.
11. Xalqaro logistika faoliyatini huquqiy qo'llanishi.
12. Xalqaro savdo va transportni huquqiy tartibga solish.
13. Xalqaro tashishda turli xil yuklarni tashish xususiyatlari.
14. Multimodal yuklarni tashishni tashkil etish.
15. Incoterms 2020 ning mohiyati va terminologiyasi.
16. Mintaqaviy logistika boshqaruvi uchun samaradorlik ko'rsatkichlarini ishlab chiqishning nazariy asoslari.
17. Mintaqaviy boshqaruv asoslari.
18. Mintaqaviy boshqaruv uchun samaradorlik ko'rsatkichlarini ishlab chiqishning asosiy usullar.
19. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni boshqarish jarayonida muvozanatli ko'rsatkichlar kartasi.
20. Logistika faoliyati ko'rsatkichlarining turlari.
21. Iqtisodiy ob'ektlarni boshqarish jarayonida balanslangan ko'rsatkichlar kartasining o'rni va roli.
22. Iqtisodiyot tarmoqlarida logistika faoliyati tadqiqot usullari tahlili.
23. Tarmoqlararo "Kirish - chiqish" jadvallarini shakllantirish metodikasi.
24. Kasblar va makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni baholash orqali iqtisodiyot tarmoqlarini tahlil qilish metodologiyasi.

VI. KEYSLAR BANKI

Keys N°1

YEVROITTIFOQDAN VETERINARIYA YUKINI YETKAZIB BERUVCHINING VETERINARIYA XIZMATI ISHIDAGI CHEKLOVLAR SHAROITIDA YETKAZIB BERISH.

Veterinariya yoki fitosanitariya sertifikatlari talab qilinadigan yuklarni xalqaro tashish qoidalariga ko'ra, bunday sertifikatlar tegishli mutaxassislar tomonidan avtotransport vositasiga yuklangan yuk ko'rikdan o'tkazilgandan va zarur tekshiruvdan o'tkazilgandan so'ng beriladi. Yetkazib beruvchining mahsulotni jo'natish jadvali va veterinariya xizmatining ish vaqti mos kelmasa nima qilish kerak?

Maqsad: Yevropa Ittifoqidan Rossiya Federatsiyasiga uy hayvonlari uchun oziq-ovqat etkazib berishning maqbul sxemasini ishlab chiqish.

Shartlar:

— Yetkazib beruvchi haftaning barcha kunlarida yuklash uchun mashinalarni yetkazib berishning yagona jadvalini so'raydi.

— Yetkazib beruvchining veterinariya xizmatidan veterinariya guvohnomalarini berish jadvali haftada atigi 2 kun.

Yetkazib beruvchining veterinariya xizmati sertifikatlarni faqat payshanba-juma kunlari beradi va etkazib beruvchi yuklash uchun transport vositalarini etkazib berish hafta davomida bir tekis taqsimlanishini so'raydi. Bunda dushanba-seshanba kunlari yuklangan mashina 3-4 kun davomida ma'lumotnoma kutib bo'sh turishga majbur bo'ladi.

Yevropa qonunchiligi haydovchiga mashinada ikki kundan ortiq qolishga ruxsat bermaydi - keyin u mehmonxonada dam olishi kerak. G'arbiy Evropa Ittifoqi mamlakatlarida haydovchilarning majburiy kutish holatida mavjudligi qo'shimcha xarajatlarni talab qiladi.

Yetkazib berish sxemasini ishlab chiqish

Yetkazib berish sxemasini optimallashtirish g'oyasi quyidagicha:

1) Avtomobil istalgan kunda yuklanadi, sertifikatlar bermasdan veterinar tomonidan zarur tekshiruv tashkil etiladi. Mashina YeOII chegarasiga (odatda Polshaga) boradi va u yerda hujjatlarini kutadi.

2) Sertifikatlar berilgan kuni yuklangan avtomashina haydovchisi barcha hujjatlar paketini olib, chegaraga olib boradi, guvohnomalarini boshqa haydovchilarga tarqatadi va ular bilan belgilangan manzilgacha haydashda davom etadi.

3) Agar etkazib berishni tezlashtirish zarur bo'lsa, sertifikatlar kurer tomonidan engil avtomobilda etkazib beriladi.

Ushbu yechim yetkazib beruvchi uchun ham, haydovchilar uchun ham foydali bo'ldi, chunki sertifikatlar berilgan kunlarda ko'p sonli avtomobillarning to'planishi yuklash uchun navbat hosil qilgan. Ba'zi mashinalar etkazib beruvchining omboriga kelgan kuni sertifikatlarni yuklash va olish uchun vaqt topa olmagan bo'lishi mumkin.

Polshada haydovchilarning mehnat va dam olish sharoitlariga nisbatan talablar hali ham unchalik qat'iy emas va agar polshalik haydovchilar transportda ishtirok etsalar, muammo eng yaxshi tarzda hal qilinadi: mashinalar to'xtab turishadi, haydovchilar uyda dam olishadi. sertifikatlar.

Logistika sxemasini optimallashtirish natijasi:

Yetkazib berish jarayonini optimallashtirish uchun topilgan echimlar tufayli mijoz quyidagi afzalliklarga ega bo'ldi:

— haydovchilarning G'arbiy Yevropada bo'lish narxini kamaytirish hisobiga yetkazib berish xarajatlarini kamaytirish;

— agar shunday zarurat tug'ilsa, yetkazib berishni tezlashtirish.

Keys N°2

TO'G'RIDAN-TO'G'RI TRANSPORT BO'LMAGANDA, FARMATSEVTIKA MAHSULOTLARINI FRANTSIYADAN TEZDA YETKAZIB BERISH.

Farmatsevtika mahsulotlarini tashish harorat sharoitlariga qat'iy rioya qilishni talab qiladi. Evropaning yaqin mintaqalaridan ushbu turdagi yuklarni etkazib berishni tashkil qilishda kerakli transportni topish odatda qiyinchilik tug'dirmaydi. Ammo Evropa Ittifoqining uzoq mintaqalaridan etkazib berish haqida gap ketganda, bunday yo'nalishlarda muzlatgichlarni topish har doim qiyin, ayniqsa eng yuqori mavsumda.

Vazifa: May bayramlari oldidan "uzoq" Frantsiyadan Rossiya Federatsiyasiga farmatsevtika mahsulotlarini etkazib berishni tashkil etish zarur.

Shartlar:

— mahsulot harorat sharoitlariga qat'iy rioya qilishni talab qiladi;

— ushbu yo'nalishda transport sig'implarining doimiy taqchilligi mavjud bo'lib, bu ayniqsa eng yuqori mavsumlarda yuqori bo'ladi;

— mijoz tez-tez tovar yoki ishlab chiqarish uchun xom ashyoni zudlik bilan yetkazib berishga ehtiyoj sezadi.

Tashuvchilarning hech biri mijozga to'g'ridan-to'g'ri transportni taklif qila olmadi. Ekspeditsiya kompaniyasi mutaxassislarining pudratchilar ma'lumotlar bazasi haqidagi so'rovlari ham ijobiy natija bermadi: ushbu yo'nalishda shoshilinch yuklash uchun bepul transport mavjud emas.

Biz hozir va, eng yaxshisi, keyingi barcha shunga o'xshash holatlar uchun yechim topishimiz kerak.

Muqobil yetkazib berish sxemasi g'oyasi

To'g'ridan-to'g'ri avtomobil transporti (muzlatgichli yuk mashinasi) mavjud bo'lmagan vaziyatda logistika provayderi mutaxassislari etkazib berishning muqobil sxemasini ishlab chiqdilar - tovarlarni Evropa Ittifoqi ichida qayta yuklash. Ushbu etkazib berish sxemasi transportning harorat rejimini buzish xavfi tufayli farmatsevtika mahsulotlarini import qiluvchilarning "standart to'plami" ga kiritilmagan. Yetkazib berishning barcha bosqichlarida nafaqat harorat sharoitlarini saqlab qolish uchun sharoitlarni, balki hujjatli dalillar bilan benuqson instrumental haroratni nazorat qilishni ham ta'minlash kerak.

Yetkazib berish sxemasini amalga oshirish

Yangi etkazib berish sxemasi quyidagi bosqichlardan iborat edi:

1-bosqich. Yukni Fransiyadan Polshaga yuk tashish punktiga tashish. Tovarlarni tashish joyi sifatida Polsha Respublikasi tanlangan, chunki:

a) ushbu sxemaning uzluksiz amalga oshirilishini tashkil etish uchun bozorda Fransiya-Polsha va Polsha-Rossiya yo'nalishlarida yuk tashish hajmi yetarli;

b) bu mamlakatda yaxshi rivojlangan ombor infratuzilmasi mavjud bo'lib, bu harorat sharoitlarini saqlab qolgan holda qayta yuklashni tashkil etish imkonini beradi.

2-bosqich. Harorat sharoitida boshqa avtomobilga qayta yuklash. Haddan tashqari yuklanish paytida harorat sharoitlarini qondirish muammosi quyidagicha hal qilinadi:

— birinchi avtomobil qayta yuklash punktiga yetib borgunga qadar, ikkinchi muzlatgich allaqachon yoqilgan, kerakli haroratni saqlash tizimi bilan uni kutmoqda;

— ikkala mashina ham harorat rejimi talab qilinadigan harorat rejimiga yaqin boʻlgan haroratni nazorat qilish tizimiga ega yopiq omborga kirishadi;

— qayta ishga tushirish darhol mashinadan mashinaga sodir bo'ladi.

Ekspeditorlar amaliyotida ko'pincha ikkita muzlatgich orqa eshiklari bilan birga harakatlansa va 4-5 kishi yukni bir transport vositasidan ikkinchisiga tezda qayta yuklaganda, ko'pincha yuk tashish sxemasi qo'llaniladi. Ammo tashqi muhit harorat jihatidan juda boshqacha bo'lsa, ochiq eshiklar yaqinida harorat odatdagidan yuqori/past bo'lishi xavfi mavjud. Taxminan harorat sharoitlari bo'lgan omborga qayta yuklashda muzlatgichlarda sezilarli harorat o'zgarishi sodir bo'lmaydi. Bu eshik joylarida o'rnatilgan harorat sensorlari tomonidan nazorat qilinadi.

3-bosqich. Yukni Buyurtmachiga yetkazib berish. Bojxona rasmiylashtiruvdan o'tish va tovarlarni muomalaga chiqarish uchun etkazib beruvchida saqlash davridan boshlab belgilangan joyga etkazib berishgacha bo'lgan barcha harorat tarixini hujjatlashtirish kerak. To'g'ridan-to'g'ri etkazib berishda ham, muqobil logistika sxemasini amalga oshirishda ham mijoz harorat rejimiga rioya qilishning uzluksizligini tasdiqlovchi harorat sensori o'qishlari bosma nashrlari bilan tovarlarni oladi.

Logistika sxemasini ishlab chiqish va foydalanish natijasi

Muqobil transport sxemasini amalga oshirish mijoz-kompaniya uchun bir qator yangi imkoniyatlar va afzalliklarni yaratdi:

— transport salohiyatining yuqori darajada tanqisligi sharoitida Fransiyaning uzoq mintaqalaridan Rossiyaga farmatsevtika mahsulotlarini yetkazib berishning ishonchli tizimi yaratildi;

— yoʻlda yuklarni qayta yuklash bilan logistika sxemasini amalga oshirishda harorat rejimiga doimiy rioya qilish texnologiyasi ishlab chiqilgan;

— har qanday sharoitda Yevropadan farmatsevtika mahsulotlarini tez yetkazib berishga qodir ishonchli yetkazib beruvchi sifatida kompaniyaning raqobatdosh ustunliklari mustahkamlandi.

Keys N°3

QISQA MUDDATLI ISHLAB CHIQRISHNI REJALASHTIRISH SHAROITIDA ISTE'MOL QILINADIGAN YOG'LARNI UZLUKSIZ ETKAZIB BERISH

Uy hayvonlari uchun oziq-ovqat ishlab chiqarish zavodi operatsion rejalarga muvofiq ishlaydi: olingan buyurtmaga qarab, oziq-ovqat turli retseptlar bo'yicha ishlab chiqariladi. Bunday sharoitda ko'proq yoki kamroq uzoq vaqt davomida zarur bo'lgan xom ashyo hajmini oldindan hisoblash mumkin emas. Muayyan turdagi ozuqa ishlab chiqarish uchun ariza qabul qilinganda, yog 'iste'moli sezilarli darajada oshishi mumkin. Shu bilan birga, ishlab chiqarish ombori kichik hajmga ega va yog 'zaxiralarini zudlik bilan to'ldirmasdan ishlab chiqarishni to'liq to'xtatish xavfi mavjud.

Vazifa: Logistika sxemasini ishlab chiqish va oziq-ovqat xom ashyosini (yog'larini) Frantsiyadan Rossiyaga uzluksiz yetkazib berishni tashkil etish.

Shartlar:

— Tashishni rejalashtirish va amalga oshirish 5-7 kun ichida onlayn rejimda amalga oshiriladi.

— Ishlab chiqarishda yog'ni saqlash hajmi cheklangan.

— Shoshilinch ravishda yetkazib berish talab qilinishi mumkin.

- Yog'larni tashish uchun tank qat'iy talablarga javob berishi kerak va bozorda bunday tashish variantlari ko'p emas.

Kichik vazifa 1. Kerakli sifatli transport konteynerlari bilan ta'minlash.

Tashish uchun ishlatiladigan sisternalarda faqat uchinchi toifadagi oziq-ovqat yog'lari bo'lishi kerak, boshqa yuklar bo'lmasligi kerak. Bunday cheklovlar bilan doimiy ravishda bepul tanklarni qidirish juda qiyin. Hamkor tashuvchilardan biri bilan kelishilgan holda, mijozning ehtiyojlari uchun maxsus tank sotib olindi, u Frantsiyadagi etkazib beruvchilar va Moskva viloyatidagi ishlab chiqarish o'rtasida parvozlarni amalga oshira boshladi. Taxminan har ikki haftada u o'simlikka yog'ning yana bir partiyasini olib keladi. Agar kerak bo'lsa, etkazib berish tezlashadi.

Keys N°4

HAMKORLIK SHARTLARINI QANDAY HISOBLASH VA TAKLIF QILISH KERAKLIGINI ANIQLASH.

NON FOOD turkumidagi yosh mahsulot ishlab chiqaruvchisi menga quyidagi holat bilan murojaat qildi: Bugungi kunda ishlab chiqaruvchi o'zi faoliyat yuritadigan mintaqada bitta yirik federal zanjir va chakana savdo bilan ishlaydi. Mahsulot "qulaylik" toifasiga kiradi, lekin uning guruhida sotuvlar hajmi bo'yicha doimiy ravishda A toifasida turadi. Boshqa federal tarmoqlar bilan ishlashni boshlash to'g'risida qaror qabul qilindi. Savol: "Shartnomaning o'zi foydali bo'lib qolishi uchun do'konlar tarmog'ining javonlariga qanday assortiment va narxlarni taklif qilish kerak."

1-qadam. Siz mahsulotni kiritmoqchi bo'lgan mahsulot toifasi xaridor va tarmoq uchun nima ekanligini tushunishingiz kerak. FMCG segmenti do'konlari uchun ushbu mahsulotlar guruhi gipermarketlardan tashqari barcha do'konlar uchun "Qulaylik" toifasiga kiradi (ular nooziq-ovqat mahsulotlari assortimentini yaratishda boshqacha yondashuvga ega). Shunga ko'ra, zanjir xaridorga toifani rivojlantirish uchun maxsus vazifalar qo'ymaydi, uning uchun birinchi navbatda tovarlarning mavjudligi va uning etarli aylanmasi muhim ahamiyatga ega. Xaridor boshqacha yondashuvga ega bo'lishi mumkin. Agar u "qulaylik" bilan bog'liq bo'lgan bir nechta toifalarni boshqarsa va uning ish haqi, boshqa narsalar qatori, savdo hajmiga bog'liq bo'lsa, u muqarrar ravishda toifadagi savdoni rivojlantirishi kerak. Binobarin, taklif mahsulotning potentsial sotilishi va yuqori darajadagi xizmat ko'rsatish darajasiga asoslanishi kerak, bunda birinchisiga urg'u beriladi.

2-qadam. Siz narx taklifini yaratishingiz kerak. Ishlab chiqaruvchi savol berdi, qanday narxda muzokaralar olib borishimiz kerak, shunda savdolashish maydoni mavjud? O'ylaymanki, mahsulotni joriy etish to'g'risida qaror ko'pincha tijorat taklifi va mahsulotni baholash asosida etkazib beruvchi bilan uchrashishdan oldin qabul qilinadi, narx o'yinlari fonga o'tadi. Taklif etilayotgan narx: tarmoqning standart yoki bir necha foiz yuqori rentabellik darajasini ta'minlashi kerak. Shuni esda tutish kerakki, turli xil mahsulotlar (birinchi narx, indikator mahsulotlar, assortimentli mahsulotlar) uchun bu daraja boshqacha. Mahsulot qanday rol o'ynashi kerakligini aniq tushunish va bu ma'lumotni xaridorga etkazish kerak; etarli savdo hajmi (taklifning oxirgi iste'molchi uchun jozibadorligi); ishlab chiqaruvchining reklama byudjetini shakllantirishi va tarmoqqa ushbu toifada qabul qilingan darajada sarmoya kiritishi uchun etkazib berishning etarli rentabelligi. Narxlar bo'yicha savdolashish nomaqbul bo'lganligi sababli, tarmoqqa foydani tartibga solish unga ma'lum bir xizmat yoki reklamani taqdim etish yoki taqdim etmaslik orqali erishish mumkin. "Qimmat" e'tirozni aktsiyalar paytida narx sezilarli darajada past bo'lishi va ushbu toifadagi sotuvlarning katta qismi reklama davrida sodir bo'lishi bilan bahslash mumkin.

3-qadam. Reklama rejasini tuzing. Avvalo, qanday aksiyalar onlayn va toifada o'tkazilayotganini baholang. Ulardan qaysi biri ishlab chiqaruvchining muammolarini hal qilishga yordam berishini tushuning. Savdo hajmi reklama va reklama bo'lmagan davrlar o'rtasida qanday qayta taqsimlanishini va shartnoma bo'yicha rentabellik qanday bo'lishini hisoblang. Siz uchun iqtisodiy jihatdan eng jozibador bo'lganlarni tanlang.

4-qadam. Shartnoma modellarini tayyorlash. Turli xil mahsulot portfelli, etkazib berish usullari va aksiyalar soni uchun shartnoma modelini (sotish hajmi, daromad, xarajatlar) hisoblang. Xaridorga minimal reklama rejasini taqdim eting (lekin tarmoq standartlari bo'yicha etarli). Qo'shimcha aksiyalarni faqat savdo paytida bering, ularni o'zingiz uchun imtiyozlarga almashtiring. Va eng muhimi, elektron arizani to'ldirish bosqichida ham, muzokaralar bosqichida ham o'zingizni mutaxassis va hatto mutaxassis ekanligingizni ko'rsatish, siz tarmoq qanday ishlashini, qanday reklama aksiyalarini amalga oshirishini tushunasiz va isbotlashdir. taklif etilayotgan mahsulotlar tarmoq va xaridorning muammolarini eng samarali hal qilishga yordam beradi.

Keys N°5

“KORKONADA LOGISTIKA FAOLIYATINI TASHKIL QILISH” MAVZUDAGI ISHLAB CHIQISH.

Savannah Steel korporatsiyasi qurilish sanoati uchun yuqori sifatli temir konstruksiyalarni ishlab chiqarishga ixtisoslashgan kam sonli kompaniyalardan biridir. Ishlab chiqarilgan asosiy mahsulotlar har qanday qurilishda juda keng qo'llaniladigan po'lat nurlardir. Bundan tashqari, po'lat burchaklar, kanallar va boshqa shunga o'xshash mahsulotlar ishlab chiqariladi. "Savanna" nafaqat belgilangan mahsulotlarni ishlab chiqaradi, balki kerak bo'lganda ularni mijozning buyurtmasiga binoan yig'adi.

Kompaniyaning yaqinda tayinlangan logistika bo'yicha vitse-prezidenti xodimlar oldiga raqobat kuchayishi munosabati bilan logistika xizmatlari sifatini oshirish va shu bilan birga ushbu operatsiyalar xarajatlarini kamaytirish vazifasini qo'ydi. Logistika bo'yicha vitse-prezident kompaniya bosh direktoriga hisobot beradi. Yaqinda kompaniya tarkibiga Logistika bo'yicha vitse-prezident lavozimi kiritildi va yangi tayinlangan shaxsga ma'lum umidlar qo'yildi.

Vitse-prezidentning o'tmishdoshi "transport va ta'minot zanjiri menejeri" deb nomlangan. U tayyor mahsulotlarni qabul qiluvchilarga etkazib berish bilan shug'ullangan va bundan tashqari, uning faoliyat doirasiga kompaniya zavodidagi yuk terminali ishini boshqarish kiradi. Menejer ishlab chiqarish direktoriga hisobot berdi, u o'z navbatida ijrochi direktorga hisobot berdi.

Yangi tayinlangan vitse-prezident ishga kirishgach, kompaniya prezidenti u bilan suhbatlashdi va logistikani o'z faoliyatidagi asosiy ustuvor yo'nalishlardan biri deb bilishini aytdi. Shuningdek, u, birinchidan, mijozlarga xizmat ko'rsatishni yaxshilash, ikkinchidan, logistika operatsiyalari xarajatlarini kamaytirish bo'yicha natijalarni kutayotganini ta'kidladi.

Qisqa muddatga ega bo'lishiga qaramay, vitse-prezident allaqachon logistika operatsiyalarini yaxshilash uchun katta sa'y-harakatlarni amalga oshirdi. Logistika bo'limi mijozlarga tayyor mahsulotlarni etkazib berishni ta'minlash, shuningdek, tayyor mahsulotlar va kiruvchi xom ashyoni saqlash bilan bog'liq operatsiyalar uchun butun tashkiliy va mas'uliyatni o'z zimmasiga oldi. Shu bilan birga, logistika bo'limi kompaniyaning kichik shaxsiy yuk parkini boshqarishni o'z zimmasiga oldi. An'anaga ko'ra, korxonada tayyor mahsulotlarni FOB qabul qiluvchisi asosida yetkazib berdi va xomashyoni esa korxonaning FOB yuk terminali bazasida oldi.

Kompaniyaning ijrochi direktori vitse-prezidentga logistika operatsiyalarini yaxshilashda har tomonlama qo'llab-quvvatlashga va'da berdi. Uning fikricha, yangi tayinlangan vitse-prezident kompaniya prezidenti tomonidan yuklangan vazifalarni uddasidan chiqadi.

Vazifalar. 1.

1. Korxonada logistika operatsiyalarini ta'minlash bo'yicha mavjud vaziyatni qanday aniqlaysiz; Kompaniyada logistika bo'limi evolyutsiyaning qaysi bosqichida?

2. Logistika bo'yicha vitse-prezident prezident tomonidan o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishish uchun qanday harakatlar qilishi kerak?

3. Kompaniyaning logistika bo'limi ishini baholash uchun qanday ko'rsatkichlarni tanlagan bo'lardingiz?

Keys N°6

“KORKONADA LOGISTIKA FAOLIYATINI TASHKIL QILISH”

Minifax korxonasi (asosiy ofisi Kiyevda) mintaqaviy ishlab chiqaruvchi va mini-kompyuter tizimlarini sozlovchi hisoblanadi. Kompaniyaning logistika xizmati transport bo'limi va mahsulotni yetkazib berish bo'limini o'z ichiga oladi. Bo'lim xodimlari mijozlar bilan muzokaralar olib borish, buyurtmalarni qabul qilish va qayd etish, yuk tashish va texnik hujjatlarni tayyorlash uchun javobgardir.

Kompaniya to'g'ridan-to'g'ri mahalliy kompyuter tarmoqlarini o'rnatishi kerak bo'lgan iste'molchilarga sotadi. Bular asosan Kiyev va uning atrofidagi viloyatlardagi kichik korxonalar, bank filiallari, sug'urta kompaniyalari. Mijozlarga kompyuterlarni yetkazib berishda kompaniya yuk tashish kompaniyalarining katta tanlovidan foydalanadi. Minifaks kompaniyasi ularning aksariyati bilan shartnoma tuzmagan va transport vositalari bir martalik yuklash uchun topshiriladi. Mahsulotlarni iste'molchilarga yetkazib berish yo'lga qo'yilmagan. Arizani topshirishdan to

mahsulotni qabul qilishgacha bo'lgan vaqt juda uzoq, ayniqsa kichik yuklar haqida gap ketganda. Transport vositalari nozik uskunalarni tashish uchun tayyorlanmasligi mumkin. Yomon aloqa. Minifax kompaniyasi tomonidan yuborilgan avtotransport vositalari uchun arizalar ko'pincha ularni hisobga olish va tarqatishda turli xil shaxslar ishtirok etishi sababli yo'qoladi. Ishtirok etgan avtotashuvchilarning faqat 1/8 qismi yuk mashinalari bilan radio aloqaga ega.

Ko'pincha mahsulotlar qaytariladi, lekin qaytarish tartibi juda og'ir, bu esa mijozlarning noroziligiga sabab bo'ladi. Qaytish jo'natmalari ko'pincha kechiktiriladi. "Minifaks" har qanday avtokompaniyaning dispetcherlik markaziga murojaat qiladi va transport vositasi qaytarilgan uskunani olib ketish uchun keladigan vaqtni belgilaydi. Ko'pincha mijoz uchun juda noqulay bo'lgan vaqt belgilanadi. Qaytarilgan mahsulotni olib ketish uchun qaysidir avtokorxonaning yuk mashinasi kelishini bir necha kun, ba'zan haftalab kutishga to'g'ri kelishini aytmasa ham bo'ladi. Oxir oqibat, zarar ko'rgan kompaniya doimiy ravishda mijozlarning shikoyatlari bilan shug'ullanadigan Minifax hisoblanadi.

Mashq:

1. Materiallar oqimlarini (kiruvchi, ichki, chiquvchi) tavsiflang.
2. Logistika xizmatining korxonadagi o'ri va roli, vazifalari, ishidagi kamchiliklarni aytib bering.
3. Nima uchun logistika xizmati juda yomon ishlaydi?
4. Korxonada logistika operatsiyalarini yo'lga qo'yish uchun nima qilish kerak?
5. Logistika axborot tizimini takomillashtirish va kompaniya faoliyatida zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Keys N°7

“LOGISTIKA AMALIYATLARINDA SIFAT TA'MINOTI”

Procter and Gamble o'z mijozlari bilan munosabatlarini qayta ko'rib chiqdi. Kompaniya prezidenti yaqinda kompaniya buxgalteriya hisobi va buyurtmalar ijrosidagi nomuvofiqliklar bilan bog'liq keraksiz xarajatlar tufayli ko'p zarar ko'rayotganidan shikoyat qildi. Prezident, shuningdek, Procter & Gamble so'nggi to'rt yil ichida ulgurji va chakana savdo tarmog'iga tovarlar yetkazib berish tizimini soddalashtirish uchun 250 million dollardan ortiq mablag' sarflaganini qo'shimcha qildi.

Hozirgi vaqtda kompaniyaning ulgurji va kichik ulgurji savdogarlar bilan munosabatlar tizimi quyidagi tamoyillar asosida qurilgan. Shampunlar va kosmetika

mahsulotlarini sotib olgan kompaniyalar Procter & Gamble omborlaridan jo'natilgandan keyin 30 kun ichida to'lov amalga oshirilganda 2% chegirma oldilar. Qandolat mahsulotlari tayyorlash uchun sovun, har xil turdagi oziq-ovqat moylari va yarim tayyor mahsulotlarni xarid qilgan kompaniyalar, agar to'lov jo'natilgandan keyin atigi 10 kun ichida amalga oshirilsa, 2% chegirmaga ega bo'ldi. Qog'oz mahsulotlarini (salfetkalar, sochiqlar) sotib olgan kompaniyalar Procter va Gamble to'lovlari uchun 15 kunlik muddat ichida to'lov amalga oshirilgan taqdirda 2% chegirmaga ega bo'ldilar.

Yangi tizimga ko'ra, mahsulot toifalari o'rtasida farqlar qo'yilmaydi. Barcha xaridorlar Procter & Gamble hisob-fakturalarini 19 kun ichida to'lashda 2% chegirmaga ega bo'ladilar. Faqatgina istisno parfyumeriya mahsulotlari bo'lib, ular uchun eski tizim bo'yicha chegirmalar berilgan. Shu bilan birga, yangi rejaga ko'ra, Procter & Gamble veksellarini to'lash muddati kompaniya tovarni qabul qilgan paytdan boshlab, ya'ni tovar kelib tushgan paytdan boshlab hisoblana boshladi. Procter & Gamble ombori. Bu xaridorlarga to'lov nuqtai nazaridan bir necha kun olish imkonini beradi.

Shu bilan birga, Procter and Gamble to'liq avtomobil lotlarida tovarlarni sotib olishni rag'batlantiradigan tizimni joriy etishga qaror qildi.

Avvalgi tizimning mohiyati shundaki, ulgurji sotuvchilar o'z ehtiyojlariga qarab tovarlarni to'liq yoki qisman avtotransport partiyalarida sotib olishlari mumkin edi. Biroq, shu bilan birga, ular to'liq avtomobil jo'natmasidan qat'i nazar, faqat bitta mahsulotga buyurtma berishga majbur bo'lishdi. Shunday qilib, Tide kukunini to'liq bo'lmagan yuk mashinasida sotib olgan ulgurji sotuvchi yukni (changni) boshqa Procter & Gamble mahsuloti, masalan, Folgers qahvasi bilan guruhlay olmadi. Natijada, ko'plab ulgurji sotuvchilar kelajakda foydalanish uchun (yuk yuk mashinalarida) to'liq hajmdagi tovarlarni bunga alohida ehtiyoj sezmasdan sotib oldilar va Procter va Gamble omborlarida bitta mahsulot boshqalardan oldin tugaydi.

Yangi tizimga ko'ra, ulgurji sotuvchilarga tovarlarni o'zlari xohlagan tartibda to'liq avtomobil partiyalarigacha guruhlash huquqi berildi. Shu bilan birga, ular, agar kerak bo'lsa, bitta turdagi tovarlarni to'liq yoki qisman avtomobil orqali jo'natish uchun buyurtma berishlari mumkin edi. Bundan tashqari, kichik ulgurji sotuvchilar va xaridorlar o'z tovarlarini bitta avtomobil jo'natmasida birlashtirib, guruhlashlari mumkin edi, ammo bu holda ular uchun avtomobil tarifi biroz oshdi.

Mashq qilish.

Mijozlar (ulgurji xarid qiluvchi kompaniyalar) bilan munosabatlarni yaxshilash bo'yicha Procter and Gamble harakatlarining afzalliklari haqida o'z fikringizni bildiring.

Keys N°8

"DENGIZ TRANSPORTIDA TRANSPORT LOGISTIKASINI BOSHQARISH"

Kompaniya Turkmaniston neftini Krasnovodsk portidan aralash daryo-dengiz tankerlarida (3-5 ming tonna yuk ko'tarish quvvatiga ega kichik kemalar) eksport qiluvchi hisoblanadi. Yuk Krasnovodsk portidan Kaspiy dengizi bo'ylab va Volga-Don tizimi bo'ylab Ukrainaning Mariupol portiga boradi. Ushbu turdagi transport sxemasini amalga oshirgan holda, kompaniya Rossiya hududi bo'ylab tranzit uchun haq to'laydi.

Mariupol portida yuk (neft va neft mahsulotlari) neft tanklariga tushiriladi va G'arbiy Evropa davlatlaridan biriga etkazib berish uchun neftni oladigan xorijiy kema kelguniga qadar u erda qoladi. Shunday qilib, ushbu yuklarni etkazib berish sxemasiga ko'ra, kompaniya Rossiya hududi orqali tranzitdan tashqari, Ukraina hududida tranzit saqlash uchun haq to'laydi.

Tranzit saqlashdan qochishni istab, kompaniya xorijiy kompaniya bilan shartnoma tuzdi, bu esa o'z tankerlarini Mariupol portiga kema Turkmanistondan kelishi uchun aniq belgilangan vaqtda etkazib beradi. Mariupol portidagi ikkala kema ham yonma-yon bog'langan bo'lib, yuk bir kemadan ikkinchisiga kema jihozlari yordamida o'tkaziladi.

Mashq:

Yuqoridagi vaziyatga asoslanib:

1. Ko'rsatilgan kompaniyaning shartnomalari bo'yicha neft mahsulotlarini tashish va qayta yuklash sxemasini ratsionalizatsiya qilishning keyingi mumkin bo'lgan yo'llarini taklif qilish;

2. Ushbu bitim bo'yicha neft mahsulotlarini yetkazib berish uchun nima asos bo'lishi kerak:

- Mariupol portida yuk saqlangan taqdirda;
- yukni kemadan kemaga o'tkazishda.

3. Sizningcha, kompaniya o'z shartnomalari bo'yicha tovarlarni muntazam yetkazib berish uchun uzoq muddatli "vaqt charter" asosida neft tankerlarini sotib olish yoki ijaraga olish maqsadga muvofiqmi?

Keys N°9

"AVTOMOBIL TRANSPORTIDA TRANSPORT LOGISTIKASINI BOSHQARISH"

Moskva Hollandiya kompaniyasidan broylerlarni yetishtirish uchun muntazam ishlab chiqarish taklifini oldi. Broylerlarni Moskva yaqinidagi Petelino qishlog'idagi

parrandachilik fermasida (Minsk yo'nalishidagi halqa yo'lidan 40 km uzoqlikda) etishtirish kerak.

Gollandiya kompaniyasi yuklarni sug'urtalash masalasini ochiq qoldirib, SRT Moskvaga ishlab chiqarish asosini taklif qildi.

Broyler yetishtirish uchun tuxum ishlab chiqarish bo'yicha shartnomalarning sharti sifatini yuklash yuklash, chunki bu muhim broylerlarni etishtirish va ishlab chiqarish hajmida to'g'ri ishlab chiqarishga ta'sir qiladi. Hollandiya kompaniyasining taklifiga ko'ra, tuxumni Moskvaga avtomobil orqali yuborishni o'z zimmasiga oladi. Bundan tashqari, furgonda milliy tuxum partiyasi, balki boshqa qabul qiluvchilarning yuklari ham bo'ladi. Moskvada bojxona rasmiylashtiruvidanng Petelinoga so'm tovarlarni etkazib berishni tashkil etish qabul qilishning amalga oshirilishi kerak.

Shartnoma tuzildi va yuk bilan treyler Moskvaga yetib keldi. Yuk ortilgan treyler yetib kelgach, avtomobildagi tuxum yuki bilan birga boshqa kompaniya uchun apelsinlar ham kelganligi ma'lum bo'ldi.

Bojxona xodimi "apelsin kompaniyasi" vakili yo'qligini takidlab, tuxum yukini zudlik sifat ko'rigidan o'tkazish zarurligiga hech qanday munosabat bildirmasdan, treylerni ochishdan bosh tortdi. "Apelsin kompaniyasi" ga telefon qo'ng'iroqlari hech qanday taassurot qoldirmadi. Tovarlarini bojxona rasmiylashtiruvi bilan shug'ullanuvchi xodim yo'q edi. Qolganlari bu savolga befarq edi.

Mashq:

Ushbadan kelib chiqib, talab:

- boshqa yordam berish asosini taklif qilish va uni asoslash;
- yuklarni sug'urta qilish bo'yicha o'z takliflaringizni bildiring;
- sifatni qabul qilish joyi va tartibini belgilash;
- yuklarni Petelino qishlog'ida manzilga yuk bo'yicha takliflaringizni bering.

Keys №10

“DENGIZ TRANSPORTI UCHUN TRANSPORT LOGISTIKASINI BOSHQARISH”

Moskvadagi yuqori sifatli ishlab chiqarish zavodi Nyu-Orleanda (AQSh) Amerika kompaniyasi bilan o'z ishlab chiqarish eksklyuziv ishlab chiqarish bo'yicha kompaniya tuzdi. Shartnoma sharoitlari Yangi Orlean davlatidagi bozorda "Rossiyadan aroq" sotish bilan bog'liq. Tovarlar FOB Peterburg ishlab chiqarish asosida Sankt-Peterburgdan yetkazib berilishi kerak. Sankt-Peterburgdan Nyu-

Orleanga to'g'ridan-to'g'ri Dengiz aloqasi juda kam mavjud va shunday qbul Qiluvchining ekspeditori A Tovarlarni Yevropaning Biron Bir Portiga, Masalan, Global Port Bo'lgan Rotterdamga Yuborishni Taklif Qildi . Yangi Orleanga kemalar tez-tez yuboriladigan joydan muhim joyga. Bunday holda, mahsulotni Rotterdamga dengiz orqali yuk tashish uchun qabulning ekspeditorlik kompaniyasi nomiga to'g'ridan-to'g'ri buyurtma qog'ozi beriladi. Bu shuni anglatadiki, tovarlar Rotterdamga kelganidan so'ng, yuk bu ekspeditorlik kompaniyasi nomidan qayta jo'natiladi, u o'z nomidan Yangi Orleanga qabul qilish nomidan yangi konnosament beradi - Amerika importchisi.

Ko'rinishidan, mahsulotni ishlab chiqarish jarayoni Moskva ishlab chiqarish zavodining e'tirozlarini keltirib chiqarmasligi kerak. kompaniyaning transport bo'limi ekspeditorning Rotterdamdan to'g'ridan-to'g'ri Yangi Orleanga yuk jo'natishiga shubha qilmoqda. Gap bo'lgan, oluvchining ekspeditori yukni Rotterdamdan Amerika Qo'shma Shtatlari bilan eng qulay davlat sharoiti bo'yicha tashqi ko'rinishga ega bo'lgan davlatga, keyin esa AQShga qayta jo'natishi mumkin, bu esa aktsiz va boshqa soliq va yig'ilishlarni. import uchun tovarlarni AQShga olib kirilayotganda. Ammo bu holda, Rossiya eksportchisining eksklyuziv huquqlari buziladi, chunki himoya qiladi, rasmiy bo'lsa ham, kompaniya bo'ladi va mahsulot endi "Rossiyadan aroq" bo'lmaydi, oddiygina sotib davlatdan rus arog'i bo'ladi.

Mashq:

Mavjud vaziyatdan kelib chiqib, Moskva zavodining harakatlari qanday bo'lishi mumkin?

Rossiya yetkazib beruvchisi AQShga tovarlarni yetkazib berish shartlari bo'yicha qanday muzokara olib borishi kerak, shunda uning etkazib berish bo'yicha mutlaq huquqlari buzilmaydi?

Rotterdamdan uchinchi davlatga tovarlarni qayta jo'natishning oldini olish uchun Moskva zavodiga qanday yuk qog'ozi berilishi kerak?

VII. GLOSSARIY

Termin	O'zbek tilidagi sharhi	Ingliz tilidagi sharhi
ADR	<p>Xavfli yuklarni xalqaro avtomobil transportida tashish to'g'risidagi Evropa kelishuvi yoki ADR xavfli materiallarni mamlakatlar o'rtasida tashishni tartibga soladi. 1957-yil 30-sentabrda Jenevada Birlashgan Millatlar Tashkilotining Yevropa Iqtisodiy Komissiyasi shafeligida ishga tushirilgan bo'lib, u birinchi marta 1968-yil 29-yanvarda kuchga kirdi. Bir qator yangi tuzatishlar 2007-yil 1-yanvarda kuchga kirdi, so'ngra beshinchi konsolidatsiyalangan qayta tuzilgan nusxasi ECE/TRANS va II180ADR hujjati sifatida chop etildi. ADR ilovalari materialning xavfli ekanligini va agar shunday bo'lsa, uni qanday sharoitlarda avtomobil transportida tashish kerakligini ko'rsatadi.</p>	<p>The European Agreement concerning the International Carriage of Dangerous Goods by Road, or ADR, regulates the transport of dangerous goods between countries. Launched in Geneva on September 30, 1957 under the auspices of the United Nations Economic Commission for Europe, it first entered into force on January 29, 1968. A number of new amendments came into effect on 1 January 2007, and a fifth consolidated revised version was published as ECE/TRANS and document II180ADR. ADR applications indicate whether the material is dangerous and, if so, under what conditions it should be transported by road.</p>
Tashqi qadoqlash	<p>Bu oddiy ishlov berish sharoitida tarkibni tasodifiy chiqarishdan himoya qiluvchi eng tashqi qobiqdir. Tashqi o'ramda asosiy ushlagich, ikkilamchi o'rash (agar kerak bo'lsa) va changni yutish materiali va yostiq mavjud. Tashqi qadoqda barcha kerakli belgilar va teglar bilan birga manzil ma'lumotlari mavjud.</p>	<p>It is the outermost shell that protects the contents from accidental release under normal handling conditions. The outer packaging contains the main holder, the secondary packaging (if necessary) and the absorbent material and pad. The outer packaging contains address information along with all necessary markings and labels.</p>

Yonuvchan	Yonuvchanlik chegarasi yonuvchan material va havo aralashmasining alanganishi yoki portlashi mumkin bo'lgan sharoitlarni anglatadi. Havodagi yonuvchi materialning ulushi minimal va maksimal chegaralar orasida bo'lsa, yong'in yoki olov manbasining mavjudligi tez yonish yoki portlashga olib kelishi mumkin.	The flammability limit refers to the conditions under which a mixture of combustible material and air can ignite or explode. If the percentage of flammable material in the air is between the minimum and maximum limits, the presence of a fire or ignition source can cause rapid combustion or explosion.
Zararli moddalar	Zararli moddalar - sog'likka zarar etkazish potentsialiga ega bo'lgan moddalar. Bu gazlar, suyuqliklar yoki qattiq moddalar bo'lishi mumkin va ular sof shaklda yoki aralashma shaklida bo'lishi mumkin. Zararli moddalar sog'liqqa uzoq muddatli ta'siri bo'yicha tasniflanadi, xavfli tovarlar esa bevosita jismoniy va/yoki kimyoviy ta'sirga ko'ra tasniflanadi.	Harmful substances - substances that have the potential to harm health. These can be gases, liquids or solids and can be in pure form or in the form of a mixture. Hazardous substances are classified according to their long-term effects on health, while dangerous goods are classified according to direct physical and/or chemical effects.
Zararli materiallar	Xavfli materiallar zararli xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin bo'lgan boshqa materiallar, shu jumladan xavfli yuklar, xavfli moddalar, zaharlar, xavfli chiqindilar va atrof-muhitni ifloslantiruvchi moddalardir.	Hazardous materials are other materials that may have harmful properties, including dangerous goods, hazardous substances, poisons, hazardous waste, and environmental pollutants.
Korroziv modda	Korroziv materiallar - ular bilan aloqa qilganda teriga, ko'zlarga yoki tananing boshqa qismlariga zararli bo'lgan materiallar. Texnik ta'rifi quyidagicha tuzilgan: "bir nuqtada tirik to'qimalarning yo'q qilinishi yoki qaytarilmas shikastlanishi aloqa".	Corrosive materials are materials that are harmful to the skin, eyes, or other parts of the body when they come into contact with them. The technical definition is as follows: "the destruction or

		irreversible damage of living tissue at a point of contact".
IATA	<p>IATA xalqaro savdo organi bo‘lib, bundan 60 yil avval aviakompaniyalar guruhi tomonidan yaratilgan. Bugungi kunda IATA 250 ga yaqin aviakompaniyalar, xalqaro muntazam havo qatnovining 94% ni tashkil qiladi. Tashkilot, shuningdek, vakillik qiladi, boshqaradi va butun havo transporti sohasiga xizmat qiladi. IATA xavfli yuklar dasturining asosiy maqsadlaridan biri buni ta'minlashdan iborat. Samolyot bortida deklaratsiya qilinmagan xavfli yuklar olib ketilmagan. Hujjatlar, ishlov berish va o'qitish uchun standartlarni belgilash orqali, va havo yuklari sanoatida ushbu standartlarni qabul qilish va ulardan foydalanishni faol rag'batlantirish orqali, xavfli yuklarni tashishda xavfsizlikning juda yuqori darajasi</p>	<p>IATA is an international trade body created 60 years ago by an airline group. Today, IATA has about 250 airlines, accounting for 94% of international scheduled air traffic. The organization also represents, manages and serves the entire air transport industry. One of the main objectives of the IATA Dangerous Goods Program is to ensure this. Undeclared dangerous goods are not carried on board the aircraft. A very high level of safety in the transportation of dangerous goods by establishing standards for documentation, handling and training, and by actively promoting the adoption and use of these standards in the air cargo industry</p>

VIII. ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. Me'yoriy-huquqiy xujjatlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 2018 yil 21 sentyabrdagi PF-5544-sonli Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida"gi 2019 yil 27 avgustdagi PF-5789-sonli Farmoni.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775-sonli qarori.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. T.: "Xalq so'zi" 28.12.2018.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'limdan keyingi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 2017 yil 16 fevraldagi № 4958-sonli Farmoni.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2017 yil 20 apreldagi № 2909 -sonli Qarori.

8. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining "Oliy ta'lim vazirligining «Yangi o'quv uslubiy majmualarni tayyorlash bo'yicha uslubiy ko'rsatmani tavsiya etish to'g'risida»gi 2017 yil 1 martdagi №107-sonli buyrug'i.

9. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining "Oliy ta'lim vazirligining «Oliy ta'lim muassasalari kafedralari Kengashlarini tashkil etish to'g'risida»gi 2017 yil 13 martdagi №138-sonli buyrug'i.

10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tashqi savdo sohasida boshqaruv tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. - // Xalq so'zi, 2017 yil 15 aprel, № 75 (6769).

11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi xususiylashtirilgan korxonalariga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish Davlat qo'mitasini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni. - // Xalq so'zi, 2017 yil 19 aprel, № 77 (6771).

12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi tadbirkorlik sub'ektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha vakili institutini ta'sis etish to'g'risida"gi Farmoni. - // Xalq so'zi, 2017 yil 5 may, № 90 (6784).

13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. - // Xalq so'zi, 2017 yil, 21 aprel, № 79 (6773).

14. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 2 maydagi "O'zbekiston standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish agentligi faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. - // Xalq so'zi, 2017 yil, 2 may, №86 (6780).

15. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mahalliy eksport qiluvchi tashkilotlarni yanada qo'llab – quvvatlash va tashqi iqtisodiy faoliyatni takomillashtirish chora – tadbirlari to'g'risida"gi qarori Xalq so'zi, 2017 yil 22 iyun, №123.

16. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2017-yil 19-sentabr kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi. Xalq so'zi, 2017-yil 20-sentabr.

17. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. 2022./2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. 28-yanvar, PF-60-son.

18. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. 2021. Eksportchi korxonalarini rag'batlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. 7-sentabr, PF-6306-son.

19. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. 2021. 2021-yilda O'zbekiston Respublikasining eksport salohiyatini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. PQ-4949-son.

20. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. 2022. Tashqi savdo faoliyati ishtirokchilarini qo'llab-quvvatlashning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida. PF-97-son.

21. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. 2023. O'zbekiston Respublikasi temir yo'l transporti sohasini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida. PQ-329-son.

22. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. 2021. O'zbekiston Respublikasida eksportni moliyaviy qo'llab-quvvatlashni yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida. 30-mart, 167-son qaror.

II. Maxsus adabiyotlar.

23. Аникин Б.А., Губин А.П., Стерлигова Л.С. 2021. Логистика: организация и управление. Москва: Юрайт. 364 с.

24. Балатский Е.П., Яшин В.И. 2017. Международный транспорт и логистика. Москва: Проспект. 256 с.

25. Карпова Н.П., Евтодиева Т.Е. 2020. Логистические инновации: сущность, виды и способы финансирования. Экономика, предпринимательство и право. Т.10, №7, 2063-2072 с.

26. Ильенкова С.Д., Новицкий Н.Н. 2016. Экономика и организация внешнеэкономической деятельности. Москва: ЮНИТИ-ДАНА. 312 с.

27. Неруш Ю.М. 2020. Международная логистика. Москва: Экономика. 298 с.
28. Попов Г.Г. 2007. Фридрих Лист и национальная экономическая безопасность: история и современность. Историко-экономические исследования. Т.8, №1, Москва, 30-50 с.
29. Abdullayev X.T. 2021. O'zbekistonda transport-logistika koridorlarini rivojlantirish istiqbollari. *Ekonomika i Biznes*. Т.6, №2, 14-22 b.
30. Jo'rayev A.N., Hamidov Sh.M. 2019. Tashqi iqtisodiy faoliyatda zamonaviy logistikadan foydalanishning innovatsion usullari. *Innovatsiya va Texnologiyalar*. Т.2, №8, 50-56 b.
31. Karriyeva Y., Masharipova S., Karriyeva S., Karriyev K., Sobirov N. 2024. Raqamli logistikani rivojlantirishda axborot texnologiyalarning o'rni. *Iqtisodiy Taraqqiyot va Tahlil*. Т.2, №3, 58-68 b.
32. Pardayev T. 2018. Tashqi iqtisodiy faoliyatni davlat tomonidan tartibga solish. Toshkent: O'qituvchi. 324 b.
33. 13. Rajabov S.M. 2020. O'zbekistonning transport-logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilishning dolzarb yo'nalishlari. *Innovatsion Tahlil*. Т.1, №1, 12-19 b.
34. 14. Suyunov A. 2021. Bojxona ma'muriyatchiligi. Toshkent: O'quv qo'llanma. 145 b.
35. Xo'jayev Fazliddin Elmuradovich. *Logistika (darslik)*. – T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2022, 135-150 b.
36. F.E.Xo'jaev, D.M.Po'latxo'jaeva «Bojxona logistikasi» o'quv qo'llanma TDIU 2016.
37. И.Д.Афанасенко, В.В.Борисова "Коммерческая логистика" учебник. изд. Питер-2012 г
38. Crosby L., Knight K. *Strategy for Sustainable Business*. – N.Y.: McGrawfill, 2005. – 270 p.
39. Handfield R. Nickols E. *Introduktion to Supply Chain Management*. – N.Y.: Prentic Hall, 2005. – 183 p.
40. Lawson B., King R., Hunter A. *Quick Response: Managing the Supply Chain to Meet Consumer Demand*. – N.Y.; London: Wiley, 2003. – 281 p.
41. Riccio ET. *Logistiks Frankly Speaking*. – Вінниця: Нова кн., 2006. -168 с.
42. Silvia Muhsina, Veronica Popovici. *Logistiks and Supply Chain Management in Tourism*.
43. Wriqht NJ. *The Management of Service Operations*. – N. Y.; London: Cassee, 2004. – 239 p.

44. Ш.А.Бутаев, Қ.М.Сидикназаров, А.С.Мурадов, А.Ў.Қўзиёв.
«Логистика» (Етказиб бериш занжирида оқимларини бошқариш).
“EXTREMUM-PRESS” нашриёти. Тошкент 2012.

III. Internet resurslar

45. www.gov.uz - O‘zbekiston Respublikasi hukumat portali
46. www.press-service.uz- O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining matbuot xizmati
47. www.stat.uz.-O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi
48. www.soliq.uz- Rasmiy axborot sayti
49. [www. Uzdaily.com](http://www.Uzdaily.com)- Rasmiy axborot sayti
50. www.bojxona.uz/uz rasmiy sayti.
51. www.uzlex.uz - Rasmiy axborot sayti
52. www.ula.uz- axborot sayti
53. www.cer.uz
54. <http://www.m-economy.ru>
55. <http://www.pmuc.ru/> jurnal
56. <http://www.moderniz.org.ru/>.
57. <http://instituciones.com/agroindustrial>.
58. <http://www.12.uz/ru/news/show/economy/3910/#>.
59. <http://ekonomic.doco.ru/?id=797665467>.
60. <http://new.hse.ru>.
61. <https://www.logistika.uz/>